VITA ANTIQUA

ЛЮДИНА ТА ЛАНДШАФТ

Первісна археологія Східної Європи

Vita Antiqua. №9, 2017

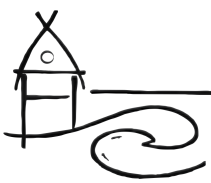
HUMAN & LANDSCAPE

Prehistoric Archaeology of Eastern Europe

ЛЮДИНА ТА ЛАНДШАФТ
Первісна археологія Східної Європи
№9, 2017
VITA ANTIQUA

VITA ANTIQUA

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА АРХЕОЛОГІЇ ТА МУЗЕЄЗНАВСТВА
ЦЕНТР ПАЛЕОЕТНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІМ. ХВ. ВОВКА

ЛЮДИНА ТА ЛАНДШАФТ

Первісна археологія Східної Європи

Київ 2017

Кафедра археології та музеєзнавства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Department of Archaeology and Museum Studies,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

Центр палеоетнологічних досліджень імені Хведора Вовка

Th. Vovk Center for Paleoethnological Research

FONDS NATIONAL SUISSE
SCHWEIZERISCHER NATIONALFONDS
FONDO NAZIONALE SVIZZERO
SWISS NATIONAL SCIENCE FOUNDATION

SCOPES project "Network in Eastern European Neolithic and Wetland Archaeology"

SCOPES проект «Мережа у вивченні східноєвропейського неоліту та археології річок і озер»

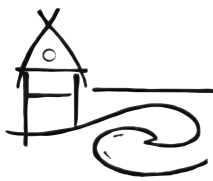

Hugo Obermaier-Society for Quaternary Research and Archaeology of the Stone Age

Товариство по вивченню четвертинного періоду та археології кам'яної доби імені Гуго Обермайєра

VITA ANTIQUA

TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV
FACULTY OF HISTORY
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY AND MUSEUM STUDIES
Th. VOVK CENTER FOR PALEOETHNOLOGICAL RESEARCH

HUMAN & LANDSCAPE

Prehistoric Archaeology of Eastern Europe

Kyiv 2017

VITA ANTIQUA

№ 9, 2017

ISSN 2519-4542

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Д-р іст. наук, проф. Терпиловський Р.В.
(головний редактор)
Канд. іст. наук, доц. Шидловський П.С.
(відповідальний редактор)
Д-р іст. наук, проф. Гладких М.І.
Д-р іст. наук, проф. Капелюшний В.П.
Д-р іст. наук, проф. Ставнюк В.В.
Д-р іст. наук, доц. Казакевич Г.М.
Канд. іст. наук, доц. Рижов С.М.
Д-р, проф. Хафнер А., Бернський університет
Д-р, досл. дир. CNRS Пату-Матіс М.
Д-р. Пеан С., Національний природничий музей, Париж

EDITORIAL BOARD:

Dr., Prof. R. Terpylovskyi
(main editor)
Ph.D., assoc. Prof. P. Shydlovskyi
(responsible editor)
Dr., Prof. M. Gladkykh
Dr., Prof. V. Kapeliushnyi
Dr., Prof. V. Stavnyuk
Dr., assoc. Prof. G. Kazakevych
Ph.D., assoc. Prof. S. Ryzhov
Dr., Prof. A. Hafner, University of Bern
HDR, Research director at CNRS, M. Patou-Mathis
Dr., S. Péan, Muséum National d'Histoire Naturelle

НАД ВИПУСКОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Шидловський П.С. *(укладач)*
Пічкур Є.В. *(технічний редактор)*
Лизун О.М.
Радомський І.С.
Вирцан А.В. *(редактор англійських текстів)*

EDITORIAL BOARD VOLUME:

P. Shydlovskyi *(compiler)*
Ye. Pichkur *(typographer)*
O. Lyzun
I. Radomsky
A. Virtsan *(english texts editor)*

ЛЮДИНА ТА ЛАНДШАФТ: первісна археологія Східної Європи. – VITA ANTIQUA, №9. Збірка наукових статей. – К.: 2017.

Збірка наукових праць присвячена сучасним дослідженням питань взаємодії оточуючого середовища та первісних суспільств на території Європи і сучасним дослідженням в галузі ландшафтної археології. Представлені матеріали, що демонструють міждисциплінарний підхід у дослідженні пам'яток первісності.

Запропонована збірка буде корисною для всіх, хто цікавиться первісною історією, археологією та географією Європи – археологам, географам, біологам, історикам-краєзнавцям, студентам вищих навчальних закладів.

HUMAN & LANDSCAPE: Prehistoric Archaeology of Eastern Europe. – VITA ANTIQUA, #9. Collection of scientific works. – Kyiv : 2017.

This volume of scientific works dedicated to contemporary researches of the issues of environment – prehistoric societies interaction in Europe. The publication includes materials that demonstrate the interdisciplinary approach to the study of prehistoric sites.

The proposed collection will be useful for anyone interested in prehistory, archaeology and geography of Europe – for archaeologists, geographers, biologists, historians, ethnographers, and students of higher educational institutions.

Зареєстровано
Міністерством юстиції України
Свідоцтво про державну реєстрацію
КІ № 1674 від 25.07.2017
Засновник та видавець
Громадська організація «Центр палеоетнологічних досліджень». Свідоцтво внесено до Єдиного державного реєстру АД № 088587 від 05.02.2015

Registered
Ministry of Justice of Ukraine
Certificate of registration
KI № 1674 of 25.07.2017
Founder and publisher
Non-Governmental organization "Center of paleoethnological researches". Certificate included in the Unified State Register АД № 088587 of 05.02.2015

http://vitaantiqua.org.ua
http://paleoethnology.org.ua
https://www.facebook.com/th.vovk.center
th.vovkcenter@gmail.com

@ Автори статей, 2017

ЗМІСТ / CONTENTS

ПЕРЕДМОВА
PREFACE 7

******

РОЗДІЛ І. ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИ ЛАНДШАФТНОЇ АРХЕОЛОГІЇ
PART I. HISTORY, THEORY, AND METHODS OF LANDSCAPE ARCHAEOLOGY

Albert Hafner, Mirco Brunner, Julian Laabs. Archaeology of the Alpine space. Research on the foothills, valley systems and high mountain landscapes of the Alps.
Альберт Хафнер, Мірко Брюнер, Джуліан Лаабс. Археологія альпійського простору. Дослідження передгір'їв, долинних систем та високогірних ландшафтів Альп. 16

Олена Сминтина. Географічний підхід в первісній археології на рубежі XX – XXI століть: від дисциплінарного плюралізму до трансциплінарності.
Olena Smyntyna. Geographical approach in Prehistoric Archaeology at the turn of the 20th – 21st centuries 38

******

РОЗДІЛ ІІ. ВЗАЄМОДІЯ ПРИРОДИ ТА СУСПІЛЬСТВА В ПЛЕЙСТОЦЕНІ
PART II. THE INTERACTION BETWEEN NATURE AND SOCIETY IN PLEISTOCENE

Жанна Матвіїшина, Сергій Кармазиненко, Сергій Рижов. Палеогеографічні обстановки плейстоцену та умови проживання давньої людини в районі хребта Великий Шолес на Закарпатті
Zhanna Matviishyna, Serhii Karmazinenko, Serhii Ryzhov. Paleogeoraphic situation of Pleistocene and living conditions of ancient man in areas of the Velykyj Sholes ridge 46

Ксенія Бондар, Сергій Рижов, Ждана Тимофеєва. Магнітні дослідження на палеолітичних стоянках хребта Великий Шолес на Закарпатті
Ksenia Bondar, Serhii Ryzhov, Zhdana Tymofeieva. Magnetic measurements on Palaeolithic sites at Velykyj Sholes ridge in Transcarpathia 61

Діана Дудник. Етапи дослідження Межиріцької стоянки
Diana Dudnik. Stages of research of Mezhyrich site 69

Laëtitia Demay, Marylène Patou-Mathis, Stéphane Péan, Gennadyi A. Khlopachev, Mikhail V. Sablin. From mammoth to fox: identification of Eliseevichi 1 within the occupations of the Desna valley
Летиція Демей, Марилен Пату-Матіс, Стефан Пеан, Генадій Хлопачев, Михайло Саблін. Від мамонта до лисиці: археозоологічні визначення стоянки Єлисеєвичі I в контексті пам'яток долини Десни 81

Олександра Кротова. Культурні адаптації верхньопалеолітичних мисливців Азово-Чорноморських степів
Oleksandra Krotova. Cultural adaptations of Upper Palaeolithic hunters of North Azov-Black Sea steppes 107

Ігор Піструіл. Адаптація первісних мисливців до життя в перигляціальних степах (на прикладі верхньопалеолітичних пам'яток долини р.Бакшали)
Igor Pistruil. Adaptation of prehistoric hunters to life in periglacial plains (case of study: Upper Palaeolithic sites of Bakshala River valley) 117

Павло Шидловський, Олексій Лизун. Ландшафтні зміни в Середньому Подніпров'ї на межі плейстоцену- голоцену: археологічні свідчення
Pavlo Shydlovskyi, Oleksii Lyzun. Landscape changes in Middle Dnieper region on the border of Pleistocene-Holocene : archaeological evidences 127

Ірина Сніжко. Реконструкція палеокліматичних умов життя давнього населення на стоянці біля с. Кам'янка Харківської обл.
Iryna Snizhko. Reconstruction of paleoclimatic life conditions of prehistoric population at the site near Kamyanka village, Kharkiv region 139

Guram Chkhatarashvili. Final Upper Palaeolithic assemblages from South Caucasus (Dzudzuana Cave)
Гурам Чхатарашвілі. Фінальнопалеолітичні комплекси Південного Кавказу (печера Дзудзуана) 144

******

РОЗДІЛ III. КУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В РАННЬОМУ ГОЛОЦЕНІ
PART III. CULTURAL ADAPTATION TO NATURAL CONDITIONS IN THE EARLY HOLOCENE

Валерій Манько. Розвиток неолітичних культур на території України: подолання запрограмованості на певний тип ландшафту
Valerij Manko. The development of Neolithic cultures on the territory of Ukraine: overcoming the determination for a certain type of landscape 152

Ольга Демченко. Природне середовище та культурна адаптація первісного населення Дніпровського Надпоріжжя в пізньому мезоліті – ранньому неоліті
Olga Demchenko. The natural environment and cultural adaptation of the prehistoric population of Dnieper Nadporizhzhia in the Late Mesolithic - Early Neolithic 171

Сергій Теліженко, Євгенія Яніш. Між морем та горами. Стратегія господарської діяльності населення Гірського Криму в енеоліті
Serhij Telizhenko, Yevhenia Yanish. Between the sea and the mountains. The strategy of economic activity of the Crimea Mountain population in Chalcolithic 180

Іван Радомський. Аналіз просторового розповсюдження кам'яних артефактів на поселенні трипільської культури Ожеве-острів
Ivan Radomskyi. Spatial organization of the stone implements from Trypillian settlement Ozheve-ostriv 194

Євген Пічкур. Індикатори «імпортів» в трипільській культурі (за матеріалами «скарбів» кременевих пластин)
Pichkur Yevgen (Kyiv). Indicators of «imports» in Trypillian culture (on materials of «hoards» of flint blades) 206

Сергій Лисенко. Екологічна основа тшинецького культурного кола
Sergij Lysenko. Ecological base of Trzciniec cultural circle 222

Жанна Матвіїшина, Сергій Лисенко, Олександр Пархоменко. Палеопедологічні дослідження Буківнянського могильника
Zhanna Matviishyna, Serhij Lysenko, Olexandr Parhomenko. Paleopedological researches of Bukivna cemetery 232

Жанна Матвіїшина, Анатолій Кушнір. Природні умови проживання людини на основі вивчення похованих ґрунтів кургану епохи бронзи
Zhanna Matviishyna, Anatolii Kushnir. The natural conditions of human's habitation according to studying of buried soils in the Bronze Age mound 251

Наталія Михайлова. Свідоцтва культу оленя первісних мисливців півночі Євразії у контексті ландшафту
Natalia Mykhailova. Evidences of Deer cult of Northern Eurasia prehistoric hunters in the landscape context 254

******

РОЗДІЛ IV. АРХЕОЛОГІЯ ТА СУМІЖНІ ДИСЦИПЛІНИ
PART IV. ARCHAEOLOGY AND CONTIGUOUS DISCIPLINES

Олександр Бейдик, Ірина Лазарук. Національна та світова археологія в таблицях Шульте
Olexandr Beidyk, Iryna Lazaruk. National and world archeology in the Schulte tables 268

ВІД ВИДАВЦЯ
FROM PUBLISHER 275

СПИСОК АВТОРІВ
LIST OF AUTHORS 279

ПЕРЕДМОВА

Шановні друзі та колеги! Наразі Ви отримали новий випуск збірки наукових праць Vita Antiqua. Видавцем цього випуску виступає Центр палеоетнологічних досліджень імені Хв. Вовка – наукова громадська організація, в завдання якої входить дослідження та популяризація знань про первісну епоху, а також репрезентація первісної археології України у світі. Ця збірка представляє частину матеріалів, що були оприлюднені у вигляді доповідей на міжнародній науковій конференції «ЛЮДИНА ТА ЛАНДШАФТ : географічний підхід в первісній археології», яка відбулась 3-5 лютого 2016 року в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка.

У цій конференції взяли участь спеціалісти з університетських центрів та наукових установ Франції, Бельгії, Швейцарії, Польщі, Білорусі, Грузії. Українські наукові та освітні установи були представлені дослідниками з Інституту археології НАН України, Національного університету «Києво-Могилянська академія», Інституту геології КНУ імені Тараса Шевченка, Інституту зоології НАН України, Національного природничого музею НАН України, університетів Одеси, Харкова, Чернігова тощо. Серед запропонованих доповідей слід відзначити лекції та виступи, що висвітлювали результати спільних археологічних досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, в тому числі на території України. Сама конференція стала виключною можливістю для створення системи обміну інформацією та досвідом у преісторичних дослідженнях на території Європи, запровадженням передових методик обробки археологічного матеріалу, включенням археологічної спадщини України у загальноєвропейську систему досліджень. Важливе значення мала участь у цьому заході вітчизняних студентів – майбутніх археологів, геологів, біологів – що сприятиме підвищенню їхнього рівня знань, розвитку мобільності під час навчання та знайомство з сучасним теоретичним та практичним надбанням європейської науки. З точки зору суспільної користі, результати конференції сприятимуть репрезентації вітчизняної культурної і природної спадщини на європейському рівні.

На наше глибоке переконання, проведення міжнародної конференції та видання збірника наукових праць, присвячених взаємодії природи і людини в давнину, в сучасних складних для України і світу умовах, є знаковою подією. Знаковою, з огляду на процеси, що відбуваються в нашій державі та ті виклики, що постають перед міжнародною науковою спільнотою в наш час. Науковці, особливо ті з них, хто здійснює дослідження в галузі розвитку суспільних відносин та екології від найдавніших часів, просто не можуть залишатись осторонь глобальних проблем, а надто коли ці процеси мають відношення до їхніх професійних інтересів. Виявлення закономірностей взаємодії навколишнього середовища та людини особливо актуальне на тлі помітних кліматичних змін, що відбуваються на Земній кулі просто зараз.

Один з потужних викликів сучасності – загроза дегуманізації суспільства в умовах економічних та політичних негараздів, що раз по разу виливаються у військові конфлікти. Така соціальна нестабільність, поза сумнівом, відбивається на загальному психологічному стані людей. Людина, як істота соціальна, окрім інстинктивних потреб, має також культурні, що задовольняються нехарчовим виробництвом. Якщо ж не задовольняти культурні потреби вчасно і якісним продуктом, суспільство починає споживати сурогат – пропагандистські штампи, спрямовані насамперед на редукування здатності мислити самостійно, критично. Це призводить до загальної дегуманізації населення, яке починає керуватись переважно ірраціональними мотивами. Таке суспільство дуже швидко стає пасивним, агресивним та втрачає життєздатність. Цілком зрозуміло, що відповіддю на ці процеси повинно стати підвищення ролі наукового та освітнього сегменту, адже саме на плечах науковців та викладачів лежить відповідальність за рівень освіченості співгромадян.

Ще однією вагомою проблемою нашого сьогодення є питання збереження історичного ландшафту. В умовах сучасних приватизаційних процесів, бурхливого розвитку будівництва та техногенного тиску на ландшафт, питання охорони пам'яток культурної спадщини потребує втручання держави та громадськості з огляду на можливості репрезентації історії та культури України в сучасному глобалізовному світі.

Особливо це стосується пам'яток, що належать до найдавніших етапів розвитку людини і суспільства – доби первісності. По-перше, тому, що ці археологічні об'єкти належать до загальної спадщини людства і несуть у собі інформацію про розвиток нашого біологічного виду та його культури в цілому. По-друге, за відсутності писемних джерел, археологічні дані є єдиними прямими свідченнями існування первісних суспільств. За руйнації пам'ятки або її частини, інформація, що могла б бути вилучена з «археологічного літопису», практично втрачається назавжди. Об'єкти найбільш давніх епох розвитку культури, на жаль, є й найбільш уразливими до антропогенного впливу. В переважній більшості вони зазнали значних перетворень внаслідок ландшафтних змін, пошкодження наступними поколіннями мешканців, індустріальними та комунікаційними процесами.

Найдавніші пам'ятки не несуть у собі даних, що безпосередньо стосуються формування сучасних етнічних груп чи держав, тож існує значний ризик нехтування цими об'єктами з боку адміністративних структур і державної політики в цілому. Відношення до пам'яток первісності, які позбавлені етнічного чи національного навантаження, є «лакмусовим папірцем», тестом на цивілізованість, яка виражається в толерантності та повазі до «інших» культур. Безвідповідальне ставлення державних органів до первісних пам'яток свідчить про загальну неосвіченість та ксенофобність вітчизняної «еліти», всупереч тому, що археологія первісної доби викликає жваве зацікавлення з боку міжнародної громадськості: вона розкриває інформацію про зародження та розвиток культури, появу трудової діяльності, формування специфіки людської поведінки, пояснює витоки цивілізаційної історії та демонструє адаптивні можливості людського виду цілком.

Часто приписуючи витвори минулих епох до власної історії, держава тим самим привласнює право авторства чи володіння на витвори загальнолюдського значення. Хоча в дійсності навпаки – держава повинна брати на себе відповідальність за збереження культурної спадщини людства. «Кожна держава … визнає, що з**обов'язання** забезпечувати виявлення, охорону, збереження, популяризацію й передачу майбутнім поколінням культурної і природної спадщини, … яка перебуває на її території, **покладається насамперед на неї**» (Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини; Париж, 16 листопада 1972 р.). З морально-етичної точки зору, як уряд Єгипту не має права розпоряджатись давньоєгипетськими старожитностями на власний розсуд, так і державні органи України не мають права на вирішення долі стародавніх поселень, руйнуючи які, скоює злочин проти інтересів людства. Але ж для нашої держави стало цілком звичним явищем, коли політична влада (далеко не вічна) керуючись фінансовими чи-то лобістськими (сьогоденними) інтересами вирішує питання доцільності існування тієї чи іншої пам'ятки старовини.

Незадовільний стан у сфері охорони пам'яток минувшини і нехтування з боку адміністративних структур призводить до складання чи не на державному рівні уявлення про відсутність запиту на археологів як науковців для держави і суспільства. Це, поза сумнівом, позначається як на суспільній свідомості, так і на державній політиці в сфері фінансування наукових досліджень в цій галузі. Економічна і фінансова кризи в першу чергу негативно відбиваються на найбільш «неприбуткових» галузях – культурі, освіті та науці. Особливо це стосується сфери гуманітарного знання, адже інвестиції в ці дисципліни не передбачають швидкого повернення вкладених коштів. Такий стан речей виявляється в постійному скороченні штатів академічних установ, зменшенні державного замовлення для вищих навчальних закладів, в погіршенні становища регіональних наукових установ тощо. Досить цинічним є те, що ці процеси відбуваються на тлі активної пропаганди «патріотичного виховання», «національної свідомості» тощо.

Окреслені проблеми ставлять нові завдання перед науковою спільнотою. Для виходу з цього становища повинні відбутись значні зміни, в першу чергу, в самому науковому середовищі, що має позбутися академічної елітарності, ізольованості, активно відповідати на запити суспільства. Взаємозв'язок «наука – суспільство» в повній мірі може бути реалізований на базі об'єктів археологічної спадщини, що можуть стати не тільки предметом вивчення науки про культурне і природне різноманіття, але і засобом комунікації, навчання, дозвілля, збагачення культурного досвіду.

Виходячи з позиції, що інвестиції в гуманітарне знання та освіту є інвестиціями в майбутнє, з позиції, що зневага до досліджень в галузі історії розвитку людини та її культури призводить до ще глибшої дегуманізації суспільства, ми констатуємо необхідність розвитку цих знань та їх популяризацію, особливо у сучасний, кризовий момент. Сучасний стан науки вимагає зміни парадигми наукового пізнання та процесу дослідження, що передбачає:

- подолання дискретності сучасної науки, що затиснена в рамки офіційних установ і через високу спеціалізацію досліджень стає все більш ізольованою від суспільства;

- впровадження комплексного підходу до вивчення історичних явищ з використанням методів різних природничих та гуманітарних наук

(археологія, етнологія, геологія, екологія тощо). На противагу інституційній підпорядкованості та адмініструванню, на сучасному етапі все більшого значення набувають «мережеві» контакти і проблемні групи, що працюють над конкретними науковими питаннями. Все більше наукових проектів здійснюються через міжгалузеву кооперацію, що дозволяє залучити більшу варіативність методів та поглянути на проблему під різними кутами зору.

Наукові праці, представлені в пропонованому збірнику цілком відповідають поставленим вимогам сучасної науки. Хронологічно, статті охоплюють періоди від палеоліту до епохи раннього металу і являють собою комплексні дослідження, проведені з залученням даних як археологічної науки, так і цілої низки суміжних дисциплін – геології, палеогеографії, кліматології, біології тощо. Особливу увагу приділено культурній адаптації людських колективів у перехідний період кінця плейстоценової – початку голоценової епох. В повній мірі використані сучасні методи аналізу археологічного матеріалу – радіовуглецевий, археозоологічний, палеоботанічний та ін. Збірка дає загальне уявлення про процеси, що відбувались на теренах Східної Європи в преісторичну добу та розширює наші знання про взаємозв'язок природи і суспільства у віддалені історичні часи. Сподіваємось, що книга буде цікавою для всіх хто цікавиться розвитком людської культури та палеоекологічними дослідженнями.

Дане видання здійснене за підтримки Швейцарського національного наукового фонду, програми Інституційного Партнерства SCOPES «Network in Eastern European Neolithic and Wetland Archaeology» (NEENAWA) та за сприяння програми «Крем'яна сировина та технологічні традиції Середнього Подніпров'я в пізньопалеолітичний час» Товариства по вивченню четвертинного періоду та археології кам'яної доби імені Гуго Обермайєра.

Post Scriptum.

Під час підготовки видання до друку сталась дуже сумна подія. Пішов з життя археолог – один з блискучих знавців первісності, колега, вчитель і друг Дмитро Юрійович Нужний. Цю збірку колектив авторів присвячує його світлій пам'яті.

Дмитро Юрійович Нужний
1959-2016

PREFACE

Dear friends and colleagues! Now you got the new issue of the collection of scientific papers Vita Antiqua. Publisher of this release is the Th. Vovk Center for Paleoethnological Research – non-governmental scientific organization whose mission is to study and popularize knowledge about the pre-historic era and the representation of prehistoric archaeology of Ukraine in the world. This volume represents a part of the materials that were highlighted as the reports at the international scientific conference "HUMAN & LANDSCAPE: a Geographical Approach in the Prehistoric Archaeology» which took place on February 3-5, 2016 in Taras Shevchenko National University of Kiev.

In a conference took part invited specialists from the university centers and scientific institutions of France, Belgium, Switzerland, Poland, Belarus, Georgia, etc. Among Ukrainian scientific establishments were representatives of Institute of Archaeology of NAS of Ukraine, National University "Kyiv-Mohyla Academy", Institute of Geology of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Zoology of NAS of Ukraine, National Natural History Museum of NAS of Ukraine, universities of Odesa, Kharkiv, Chernihiv, etc. Among the proposed presentations should note lectures and performances that highlighted the results of archaeological researches of joint domestic and foreign scholars, including on the territory of Ukraine. The conference itself became an exceptional opportunity to create a system of information and experience exchange in researches about European prehistoric sites, to introduce up-to-date methodologies of fixation and description of the archaeological material and to promote the Ukrainian archaeological heritage in the European system of research. An important value was the participation of Ukrainian students in this event, archaeology, geology and biology that will help to develop their knowledge about current theoretical and practical research of European science and promote their international mobility during their academic experiences. In terms of public benefit, the conference will help to represent the Ukrainian cultural and natural heritage at a European level.

In our opinion, the realization of an international conference and publishing a volume of scientific works dedicated to relations between human and nature in ancient times is a significant event in this complicated times for Ukraine and world community. It is significant not only because of the processes that have been occurring in our country but also in view of the challenges facing the international scientific community in our time. Scientists, especially those, who carries out the research in the field of social relations development and ecology from the earliest times, simply cannot stand aside of global problems, especially when these processes are relevant to their professional interests. Identification of patterns of interaction between the environment and human is especially important on the background of prominent climate changes occurring on Earth right now.

One of the most powerful challenges of modernity is the danger of dehumanization of society in conditions of economic and political problems that time after time developing in military conflicts. Such social instability undoubtedly has an affect on the overall psychological state of people. Human as a social being, apart from instinctual needs, has also cultural, satisfied by non-food production. If cultural needs are not satisfied in time with the quality product, society begins to consume substitute — propaganda stamps, primarily aimed at reduction of the ability to think independently, critically. This leads to the total dehumanization of society, which is guided mainly by irrational motives. Such society very quickly becomes passive, aggressive and loses viability. It is clear that the response to these processes should be an increase of role of the scientific and educational segment because scientists and teachers are responsible for the level of education of citizens.

Protection of the historical landscape is another significant problem of our time. In conditions of modern privatization processes, rapid development of building and man-caused pressure on the landscape, the problem of preservation of cultural heritage requires state and public intervention in view of the possibility of representing the history and culture of Ukraine in today's globalized world. This is especially true for sites belonging to the earliest stages of human and society development – prehistoric era firstly because archaeological objects belong to the common heritage of human-

kind and carry information about the development of our species and its culture in general. Secondly, due to the absence of written sources, an archaeological data became the only one direct evidence of the existence of prehistoric societies. In a case of destruction of the site or its part, information that could be extracted from the «archaeological chronicle» becomes practically lost forever. Unfortunately, objects of the earliest epochs of the cultural development are the most vulnerable to anthropogenic pressure. They have mostly undergone significant changes because of landscape transformations, damage by the next generations of the population, industrial and communication processes.

Prehistoric sites don't carry data related to the formation of modern ethnic groups or countries, so there is a considerable risk of neglecting these objects by the administrative structures and government policy in general. Attitude to prehistoric sites, which are deprived of contemporary ethnic or national identity, is a «litmus test» a test of civilization, which is expressed in tolerance and respect for the «other» cultures. Irresponsible attitude of government to prehistoric sites indicates a total ignorance and xenophobic of national «elite». Contrary to this, an archaeology of prehistory cause an interest among the society: it reveals information about origin and evolution of culture, an occurrence of labor activity, the formation of specificity of human behavior, explain origins of civilized history and demonstrates adaptive features of human species.

Often state attaching the works of previous eras to its own history. Thus state appropriates a right of authorship or ownership on creations of all mankind value. Although in reality, everything looks different. The state assumes liability for the preservation of the cultural heritage of humanity. "Each State ... recognizes that the duty of ensuring the identification, protection, conservation, presentation and transmission to future generations of the cultural and natural heritage ... situated on its territory, belongs primarily to that State" (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage; Paris, 16 November 1972). From the moral and ethical point of view, as the Egyptian government has no right to dispose of local ancient antiquities at its own discretion, the state agencies of Ukraine have no rights to resolve the fate of Trypillian settlements, committing a crime against humanity interests in this case. However, for our country, it is an everyday occurrence when political power (not eternal) guided by financial or lobby (this day's) interests decide an issue of the expediency of ancient site existence.

The unsatisfactory condition in the field of protection of ancient sites and disregard of the administrative structures form a national opinion about unnecessary of archaeologists as scientists for the state and society. Without a doubt, this affects both the public consciousness and public policy in the field of research funding in this area. The economic and financial crisis negatively affects the most «non-profit» sectors – culture, science, education. This applies particularly to areas of human knowledge because investments in these disciplines do not provide a rapid return of invested funds. This situation expresses itself in constant staff reduction in academic institutions, reduction of state order for universities, deterioration of the condition of local science organizations, etc. It is cynical that these processes take place in the background of active promotion of "patriotic education", "national consciousness" and so on.

Designated problems put new challenges for the scientific community. To change this situation should occur significant changes in the scientific community, which has to get rid of academic elitism, isolation, should actively respond to the demands of society. The relationship between science and society can be fully implemented based on objects of cultural and natural heritage, which may be not only the subject of study of cultural and natural diversity science but also communication, education, entertainment device, an instrument of enriching the cultural experience.

Based on the position that the investment in human knowledge and education are investments in the future, from a position that disregard for studies in the history of man and his culture leads to deeper dehumanization of society, we state the need for the development of these knowledge and their popularization, especially in modern moment of crisis. The current state of science requires changing the paradigm of scientific knowledge and research process that includes:

– overcoming of discreteness of modern science restrained in the framework of official institutions and because of its high specialization of studies, science becomes increasingly isolated from society;

– implementation of an integrated approach to the study of historical events using various methods of natural and human sciences (archaeology, ethnology, geology, ecology, etc.). In contrast to institutional affiliation and administration, at present becoming increasingly important «network» contacts and problematic groups working on specific scientific issues. More research projects carried out through intersectoral cooperation, which provides more variation in methods and looks at the problem from different angles.

Scientific papers presented by the proposed volume fully meet the requirements of modern science. Chronologically, it covers a period from the

Palaeolithic to the early metal epochs and is comprehensive studies involving archaeological science data as well as a range of related disciplines – geology, paleogeography, climatology, biology e.t.c. Particular attention is paid to the cultural adaptation of human communities in transition late Pleistocene – early Holocene epochs. Fully used modern methods of analysis of archaeological material – C14 dating, archeozoological, paleobotanical and others. The collection gives an overview of the processes that took place in Eastern Europe in the prehistoric period and expands our knowledge of the relationship between nature and society in remote historical times. We hope that the book will be of interest to anyone interested in the development of human culture and paleoecological studies.

This publication is made in the frames of the Swiss National Science Foundation, SCOPES Institutional Partnership program "Network in Eastern European Neolithic and Wetland Archaeology" (NEENAWA) and in association with Hugo Obermaier-Society for Quaternary Research and Archaeology of the Stone Age program «Raw Material and Technological Traditions of Middle Dnieper River Basin in Upper Palaeolithic Times».

Post Scriptum.

While preparing to print edition, there was a sorrowful accident. An archaeologist, one of the most brilliant scholars of prehistory, colleague, teacher and friend Dmytro Yurievych Nuzhnyi has died. This volume we dedicate to his blessed memory.

УДК *[903:504.54](282.247.32-197.4)"632"*

Шидловський П.С., Лизун О.М.

Ландшафтні зміни в Київському Подніпров'ї на межі плейстоцену – голоцену: археологічні свідчення

Одне з найбільш важливих питань у вивченні взаємодії природи і суспільства в первісну добу є визначення характеру змін, що відбулися під час переходу від пізнього плейстоцену до голоцену. Виявлення безперервності або переривчастості процесів в перехідні періоди можливе із залученням даних декількох суміжних дисциплін, в даному випадку - первісної археології та палеогеографії. Картографування пам'яток первісності дає можливість датувати геологічні події археологічними методами та з'ясувати характер поширення тих чи інших культурних явищ в залежності від зміни ландшафтної ситуації. Безумовно, що катастрофічні події кінця плейстоцену – початку голоцену досить яскраво відобразились на характері господарства і культури населення, яке знаходилось в динамічній рівновазі з природним оточенням, адже колективи мисливців-збирачів являлись органічним компонентом давньої екосистеми. Картографічний метод дозволяє простежити географічні рубежі поширення людських груп та ставити питання про взаємозв'язки між різними локальними варіантами археологічних спільностей.

Геологічні дані стверджують про наявність в пізньому плейстоцені сильного водотоку Пра-Дніпра, який живився від краю скандинавського льодовика розташованого на півночі Прибалтики. Через північні допливи і долину Замглай (Чернігівська область), частково через Десну, він ніс свої води широко розвиненою долиною Трубежу, виклинювався в русло сучасного Супою і сформував широку долину на південь від Канівських дислокацій на Правобережжі, в місці злиття Росі та Росави і гирла Тясмину. Наявність значних за розміром палеорусел в долинах лівобережних річок свідчить про масштабність водотоку в кінці плейстоцену, який в рази перевищував сучасні норми витрат води (Пазинич, 2004, с. 119-122; 2012, с. 15-19).

Палеонтологічні та археозоологічні дані свідчать, що територія Середнього Подніпров'я належала до мамонтової зони, в якій мамонт грав роль основного компонента в комплексі травоїдних ссавців і був основним об'єктом полювання палеолітичних колективів (Долуханов, Пашкевич, 1977; Гладких, 1977). Досить цікавим виявляється розподіл знахідок кісток мамонта за топографічними рівнями долини Середнього Дніпра. Їхні рештки виявлено як в заплавних та балкових алювіальних відкладах (Погреби, о-в Великий, Гамарня, Канівська ГЕС), на перших надзаплавних супіщаних та лесових терасах (Караваєві Дачі ?, Журавка ?, Нетеребки), так і на високих мисах та плакорах (Копачів, Кулябівка, Семенівка I). Таке поширення мамонтових решток в межах річкових долин Стугни, Росі, Десни, Трубежу, Супою, Удаю свідчить про перебування цих тварин на різних висотних рівнях в залежності від сезону, а значна їхня кількість на низьких топографічних рівнях свідчить про наявність небезпечних факторів саме в заплавних ділянках річкових долин, що призводили до їхньої загибелі (Шидловський, 2005). Пізньопалеолітичні стоянки нерідко розташовані поруч природних скупчень мамонтових кісток. Крім відомих таких скупчень кісток поблизу стоянок Бужанка II, Караваєві дачі, Журавка та ін., в останні роки, нижній шар Кирилівської стоянки інтерпретується в якості такого «мамонтового кладовища», яке регулярно відвідувалось мешканцями стоянки верхнього шару (Shydlovskyi, Stupak, 2015, с. 30-32).

Пізньопалеолітичні пам'ятки Середнього Подніпров'я можливо поділити на два культурно-хронологічних етапи: граветський (27-19 тис. рр. В.Р.) та епіграветський (18-14 тис. рр. В.Р.). Для граветського часу впадає у вічі наявність двох географічно відокремлених регіонів: Волинська плита та Київське плато (Збитенка, Липа I, VI, Радомишль, Караваєві Дачі, Кирилівська) та Середньє Подесення (Клюси, Пушкарі I, Новгород-Сіверська стоянка). Між цими двома археологічними регіонами виявлено лише один пункт з матеріалом граветського вигляду – Карпилівка-Радовниця на Десні, навпроти Остра, серед виробів якого наявні чотири граветських вістря (Жаров, Жарова, Ступак, 2012).

Більш яскравою картина стає при з'ясуванні географічного розташування епіграветських стоянок. На правобережжі Середнього

Подніпров'я стоянки розташовуються переважно по берегах допливів Дніпра: Норинь (Шоломки I, Збраньки, Довгиничі) (Нужний, 1998), Жерів (Великий Дивлин A-E) (Шидловський, Хоптинець, 2010), Ірпінь (Сущанка), Унава (Фастів), Стугна (Велика Бугаївка), Рось (Олександрія, Межиріч) (Шидловський, Прядко, 2011, с. 83-84; Лизун, 2011) (Рис. 1).

На лівобережжі пізньопалеолітичні стоянки прив'язані до найвищої (п'ятої за М.В. Веклічем) лесової тераси Дніпра, що має відмітки більше 120 м над рівнем моря. В межиріччі Дніпра та Трубежу ця лесова тераса не простежується, натомість вона яскраво виражена на лівому березі Трубіжу, де, навпроти впадіння Недри поблизу найвищої точки в радіусі 30-40 км, розташовані три Семенівські стоянки (Нужний, Ступак, Шидловський, 2000). Нижче за течією ця тераса робить вигин в бік долини Супою, навпроти якого, на лівому березі річки, розміщуються стоянка Добраничівка та нові місцезнаходження в районі с. Безпальчого Драбівського району Черкаської обл. – Шлях I та Паламарі I. З нашої точки зору, протяжність цієї тераси з Подесення, через Трубіж – до Супою, фіксує корінний лівий берег Пра-Дніпра, на якому і розташовувались первісні стійбища (Рис. 2).

Таким чином, пізньопалеолітичні стоянки Київського Подніпров'я розміщуються досить щільно в даному регіоні, за винятком великих площ, утворених річками Трубіж, Дніпро та нижньої течії Десни. Це може вказувати на непридатність для проживання територій між Дніпром і Трубежем в пізньому плейстоцені, або на руйнування ділянок цього регіону природними чинникам.

Цікавим фактом є те, що найпівденніші стоянки Середнього Подесення (Коропський р-н) за своїми технологічними рисами пов'язані з більш південними регіонами. Так, стоянка Бужанка II (верхній шар), що датується 14350±60, має багато спільних рис з межиріцькою індустрією епігравету (Межиріч, Добраничівка, Гінці, Семенівка I-III), в той час як Оболонь (20730±120) – з епіоріньяцькою (Ступак, 2009; Ступак, Хлопачев, Грибченко та ін., 2014), пам'ятки якої відомі на р. Гірський Тікич (Гордашівка) та, можливо, на Супої (Шлях I) (Рис. 3). Яскравим свідченням зв'язків між епігравецькими групами Подніпров'я та Подесення є поширення морських та лиманних мушель з басейну Чорного моря на стоянках Подніпров'я. Підвіски з мушель поширені на пам'ятках межиріцької традиції (Межиріч, Семенівка II-III), на Мізинській стоянці та Юдіново. Єдина модель поведінки проявляється в схожій структурі житлово-господарського планування та архітектурі (Межиріч, Добраничівка, Гінці, Мізин, Юдіново).

Таке просторове поширення різних явищ матеріальної культури пізнього палеоліту (технологічні особливості виготовлення знарядь, житлобудування, прикраси) дає можливість стверджувати про наявність «коридору» між середньодніпровськими пам'ятками та пам'ятками Подесення по високій лівобережній терасі Пра-Дніпра.

Верхня межа культури мисливців на мамонта падає на 13000 років В.Р. що, традиційно пов'язується зі зникненням основного об'єкту полювання. Однак сучасні матеріали з території Полісся свідчать про існування мамонтових стад в цих регіонах протягом всього фінального палеоліту: наявність мамонтової фауни засвідчено на стоянках Бугорок (11500-11700 В.Р.), Велика Бугаївка та Березно 6 (11000-10500 В.Р.) (Залізняк, 2005, с. 162; Хлопачев, 2014, с. 88-89). Скоріш за все, мамонт доживає до кінця плейстоцену, хоча і значно скорочує ареал свого поширення з причини різких ландшафтних змін.

Різке зменшення стоянок на території Київського Подніпров'я в фінальному палеоліті фіксується наявністю всього трьох пам'яток з характерними низькими трапеціями і вістрями типу Федермессер (Великий Дивлин E, Велика Бугаївка та Журавка), датованих в рамках 12–11000 В.Р.

Хоч традиційно вважається, що стоянки з ранніми геометричними мікролітами характерні для південних степових регіонів, останніми роками географія пам'яток з такими рисами розширилась в зв'язку з відкриттям та дослідженням нових пам'яток на території Києво-Житомирського Полісся – Велика Бугаївка (Рис. 4: *1-2*) та Великий Дивлин E (Рис. 4: *3-13*) (Nuzhnyy, 2008, с. 130; Шидловський, Хоптинець, 2010; Переверзєв, Хоптинець, Сорокун, 2015).

Крім наявності низьких трапецій, ці комплекси близькі і за особливостями обробки сировини – в обох колекціях індекс пластинчастості складає близько 30%, в обох випадках фіксується переважно повздовжнє зняття призматичних напівфабрикатів без фасетування площадок нуклеусів. Також впадає у вічі високий відсоток виробів з вторинною обробкою. Але значна відмінність між пам'ятками простежується у відсотковому відношенні основних виробів з вторинною обробкою. Якщо у Великій Бугаївці переважають стамески, то у Великому Дивлині E вони практично не представлені. Подібна варіативність у крем'яних комплексах пов'язується дослідниками з різною господарською специфікою стоянок. Так, Велику Бугаївку автор дослідження відносить до короткочасних стоянок теплого періоду року (Нужний, 2001, с. 25), в той час як Великий Дивлин E інтерпретований в якості зимової стоянки (Хоптинець, Шидловський, 2011, с. 30-31).

За характерними особливостями крем'яного інвентарю можна стверджувати про віднесення пам'яток до заключного – фінального етапу в

рамках палеоліту. Так, низькі трапеції «осокорівського» типу представлені на низці пам'яток, що датуються середнім Дріасом - Аллерьодом в межах 13-11 тис. років тому (Дворянинов, 1978; Манько, 2009, с. 157-163). Традиційно, низькі трапеції з ретушованою верхньою основою вважаються культуровизначальною ознакою осокорівської культури (Залізняк, 1994, с. 234-235; Оленковський, 1996, с. 75-81), хоча з збережених чотирьох екземплярів, що походять безпосередньо з стоянки Осокорівка в Надпоріжжі (шар 3 В), жодна не відповідає вказаним параметрам (Рис. 4: *31-34*).

З іншого боку, такий тип трапецій має цікаві аналогії серед вістер фінальнопалеолітичних стоянок Північної Європи. Так, в матеріалах культур Крезвел (навіс Гранді, печера Гауг) та Федермесер (Будель II, Друнен, Катажинув) наявні вістря типу «Чеддар», що майже не відрізняються від означених «осокорівських» трапецій – сформовані скісною тронкацією обох кінців та ретушуванням короткого краю пластини. Час існування цих археологічних спільностей також припадає на фінальний палеоліт – в межах 13–11 тис. років тому (Кольцов, Жилин, 2008, с. 28-178). Слід відмітити, що на всіх пам'ятках де зустрінуті такі мікроліти, іншою категорією мікроінвентарю виступають різноманітні граветоїдні вістря, в тому числі і типу «федермессер» (Залізняк, 2005, с. 38-41; Нужний, 2008, с. 38-41; Переверзєв, Хоптинець, Сорокун, 2015, с. 140). Вістря типу «федермессер» характерні для комплексу стоянки Журавка, серед мікроінвентарю якої Д.Ю. Нужний вбачає вироби подібні до трапецій осокорівського типу (Нужний, 2015, с. 349-351) (Рис. 4: *14-30*).

На жаль, переважна більшість пам'яток фінального епігравету Подніпров'я не датована радіовуглецевим методом, однак їхню хронологічну позицію можливо з'ясувати виходячи з топографічного та стратиграфічного розташування стоянок. Так, дослідниками відмічалось розташування фінальнопалеолітичних пунктів на низьких заплавних рівнях, в алювіальних пісках. Стоянка Журавка – один з прикладів розташування культурного шару в давній заплаві р. Удай. Подібні стратиграфічні умови характерні і для інших пам'яток з низькою топографією, крем'яний комплекс яких має фінальнопалеолітичні риси – Вел. Дивлина Е, Д (Рис. 5) та Сущанки I (Шидловський, Прядко, 2011, с. 80-81; Шидловський, Лизун, 2012). Опанування заплавних територій стало можливим лише після різкого зниження рівня води при відступі континентального льодовика та початку процесів дюноутворення.

З нашої точки зору, поява трапецій такого типу в різних культурних спільностях на різних територіях (крезвел, федермесер, пізньомолодівська, осокорівська, шан-кобинська) в конкретний проміжок часу – 13-11 тис. років тому – є свідченням реакції епігравецької та пізньомадленської традицій на зміну ландшафтно-географічної ситуації в цей час. Адже фінальнопалеолітичні комплекси з такими трапеціями цілком вкладаються у технологічне визначення епігравету.

Незважаючи на активне заселення суміжних територій Середнього Подніпров'я та Подесення носіями фінальноплейстоценових – ранньоголоценових культур (красносільською, свідерською, пісочнорівською та зимівниківською), територія Київського Подніпров'я залишається «чистою» в археологічному плані – спостерігається практично повна відсутність археологічних об'єктів, датованих в межах 11 – 9,5 тис. рр. В.Р.

Поступове заселення територій Київського Подніпров'я було можливим тільки після формування сучасної долини Дніпра, утвореної проривом Поліського озера, яке було розташоване в сучасному басейні Прип'яті в кінці плейстоцену та остаточним формуванням сучасної гідромережі. За думкою Л. Залізняка, цей прорив відбувся в Алерьоді, приблизно 12-11 тис. рр. тому (Пазинич, 2004, с. 34-52; Залізняк, 2009, с. 28).

Разом з відступом льодовика в фінальному плейстоцені, значно менше води стало потрапляти в дніпровський басейн, що призвело до формування сучасного річкового русла в межах широкої долини, що підмиває край Київського плато та широкий, заболочений внаслідок неодноразових скидів води, лівий берег. Дослідникам вдалось з'ясувати етапи зміни водності дніпровських допливів використовуючи радіовуглецевий метод для палеорусел Сейму та Свапи. Проведений аналіз показує, що максимальні витрати води характерні для часу від 16-17 тис. рр. тому і до початку голоцену; річковий режим палеорусел починає перетворюватись на озерний близько 14 тис. рр. тому (накопичення старичних глин), а озерний змінюється на болотяний (початок торфонакопичення) не пізніше 9 тис. рр. тому. Починаючи з 9,5-9,8 тис. рр. тому з'являються стариці сучасного типу, які за своїми параметрами в 5-10 разів менші за плейстоценові палеорусла. При цьому відсутня форма русла проміжного розміру, що свідчить про те, що зменшення стоку було різким і швидким (Чалов, Завадский, Панин, 2004, с. 287-297).

Зміна режиму водотоку через відступ скандинавського льодовика призвела до вивільнення великих мас алювіальних пісків і утворення заплавних формацій, які стали придатними для опанування населенням доби мезоліту-неоліту. Заселення території між Дніпром і Трубежем стало можливим лише на межі пребореалу та бореалу, доказом чого є наявність мезолітичних стоянок Загай в гирлі Трубежу (зимівників-

ська, 10100-9300 В.Р.) та Вигурівщина в гирлі Десни (кудлаївська, 9500-8300 В.Р.), що генетично пов'язані з різними географічними регіонами Східної Європи (Залізняк, 2009, с. 58-124).

Мезоліт Київського Подніпров'я представлений переважно кудлаївською культурою, пам'ятки якої поширюються в Поліському Подніпров'ї на досить значній території, що охоплює Подесення (Кудлаївка, Чернігів, Вигурівщина), Київське лівобережжя (Коржі, Селище) та Києво-Житомирське Полісся (Білосорока, Таценки) (Залізняк, 1984, с. 90-92; 2009, с. 97). Наконечники стріл на пластинах поширені переважно в інвентарі північних пам'яток кудлаївської культури, в тому числі і в Кудлаївці, в той час як на пам'ятках півдня Київського Подніпров'я (Вигурівщина, Таценки, Селище, Коржі) такий тип вістер не отримав значного поширення, що дало можливість виділення двох варіантів культури – північного – типу Кудлаївка та південного – типу Таценки. Поява наконечників на пластинах в північних регіонах пов'язується контактуванням з носіями постсвідерських традицій території Верхнього Подніпров'я (Зализняк, 1984, с. 93).

Л. Залізняк в низці праць висловлює думку про генетичний зв'язок кудлаївської культури з епігравецьким підґрунтям (Залізняк, 1976; 1984, с. 96-97; 2009, с. 98). З іншого боку, дослідник пов'язує пам'ятки цієї спільності з областю ранньомезолітичних культур Дювенсі Північної Європи, ґенезу яких вбачають в культурі Федермессер з характерним набором мікролітичних вістер, а саме з коморницькою культурою Польської низини, та вказує на значний хронологічний розрив між останніми епігравецькими пам'ятками та кудлаївськими комплексами.

Якщо стоянки мезоліту представлені декількома пунктами з досить бідним інвентарем, остаточне заселення ландшафтів Дніпровського Лівобережжя відбувається в наступну, неолітичну добу. Тут ми спостерігаємо «вибух» у поширенні пам'яток Дніпро-донецької спільності з різними етапами розвитку. Процес неолітизації Середнього Подніпров'я відбувався через територію Південного Полісся, свідченням чого є ранні комплекси Лазарівки та Крушників з кукрецькою крем'яною індустрією та буго-дністровською керамікою. Кукрецька традиція в Середньому Подніпров'ї пов'язується з найдавнішими комплексами дніпро-донецької спільності. Яскравий кукрецький інвентар та керамічні комплекси походять з таких пам'яток як Лазарівка, Ходосівка-Заплава та Рославське – перший етап києво-черкаської культури, що датується за С14 в межах 6900 – 6700 ВР (Залізняк, 2005, с. 150; Гаскевич, 2007).

Неолітичні місцезнаходження на Лівобережжі Дніпра мають «кущове» розташування, завдяки розміщенням груп пам'яток на дюнних масивах в річкових заплавах. Одна з таких концентрацій – навпроти гирла Прип'яті, в межиріччі Дніпра та Десни: Пустинка 5 (Мнєво-Ліс), Новосілки на Дніпрі, Ошитки тощо. Інша концентрація пов'язана з гирловою частиною Десни: Зазим'є-Станки I-III, Зазим'є-Осинки, Погреби-Келійки, Погреби-Мусієва Долина, Погреби-Лан, Вигурівщина, Троєщина, Микільська Слобідка I-IV тощо. Третє скупчення стоянок можливо спостерігати на південь за течією Дніпра – Проців, Вишеньки (Сорокун, Шидловський, 2013). Однією з причин високої концентрації неолітичних пам'яток в деснянському пониззі було використання заплавних ресурсів давнім населенням. Широка долина, особливо в гирловій частині Десни з значними дюнними масивами являлась ідеальною екологічною нішею для ведення мисливсько-рибальського господарства та випасу худоби (Шидловський, Лисенко, Кириленко, Сорокун, 2016, 51-94).

На нашу думку, територіальне поширення стоянок кам'яного віку додатково підтверджує факт значних природних змін катастрофічного характеру в кінці плейстоценової – на початку голоценової епох. Наймасштабнішого впливу на зміну ландшафтної ситуації в Подніпров'ї справив прорив Поліського озера, що утворилось внаслідок танення останнього льодовика. В результаті, долина Пра-Дніпра змістилась на захід і зайняла сучасне положення, впритул наблизившись до Київського плато та Канівських дислокацій. Різке зменшення водотоку внаслідок відступу льодовика за межі континентальної Європи, вплинуло на характер меандрування річок, що спричинило вивільнення значних піщаних масивів, формування дюн та піщаних терас, що стали привабливими місцями для мисливсько-рибальських, а пізніше скотарсько-землеробських колективів. Разом з зникненням мамонтового фауністичного комплексу відбуваються трансформації в матеріальній культурі мисливських колективів. В середовищі пізніших епігравецьких комплексів поширюються нові методи полювання, що знаходить свій вираз у появі комплексів з «ранніми геометричними мікролітами». Незначна кількість пам'яток з такими рисами, а також повна відсутність стоянок Дріасу III – Пребореалу, свідчать про демографічну кризу, що відчуває населення в перехідний момент. Активне заселення Київського Подніпров'я відбувається досить поступово протягом мезоліту – неоліту і було пов'язане з формуванням сучасної долини Дніпра. Таким чином, кореляція даних археології та палеогеографії дає можливість відтворення певних демографічних процесів в давнину та поточнити вік геологічних подій.

Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Державного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом Ф77/38811.

ЛІТЕРАТУРА

Гаскевич Д.Л. Мезолітичні та неолітичні знахідки з поселення Ходосівка-Заплава // Північна експедиція ІА НАН України: Матеріали та дослідження, Вип. 1. Поселення між Ходосівкою та Лісниками. – К.: Вид-во Стилос, 2007. – С. 109-117.

Гладких М.И. К вопросу о разграничении хозяйственно-культурных типов и историко-этнографических общностей позднего палеолита // Палеоэкология древнего человека. – М.: Наука, 1977. – с. 112-116.

Дворянинов С.А. О типах древнейших трапециевидных микролитов на юге Украины // Орудия каменного века. – К.: Наукова думка, 1978. – С. 32-35.

Долуханов П.М., Пашкевич Г.А. Палеогеографические рубежи верхнего плейстоцена – голоцена и развитие хозяйственных типов на юго-востоке Европы // Палеоэкология древнего человека. – М.: Наука, 1977. – С. 137-140.

Жаров Г.В., Жарова Т.М., Ступак Д.В. Нові палеолітичні пам'ятки на Чернігівщині // Археологические исследования в Еврорегионе «Днепр» в 2011 г.: Научный ежегодник. – Чернигов: Десна Полиграф, 2012. – С. 32.

Залізняк Л.Л. Мезолітичні пам'ятки типу Таценки–Кудлаївка // Археологія. – № 20. – 1976. – С. 60-66.

Зализняк Л.Л. Мезолит Юго-Восточного Полесья. – К.: Наукова думка, 1984. – 120 с.

Залізняк Л.Л. Фінальний палеоліт Лівобережної України // Археологический альманах. – №3. – Донецк, 1994. – С. 231-244.

Залізняк Л.Л. Фінальний палеоліт і мезоліт континентальної України. Культурний поділ та періодизація. – К.: Шлях, 2005. – 184 с.

Залізняк Л.Л. Мезоліт заходу Східної Європи. Кам'яна Доба України, №12. – К.: Шлях, 2009. – 280 с.

Кольцов Л.В., Жилин М.Г. Финальный палеолит лесной зоны Европы (культурное своеобразие и адаптация). – М., 2008. – 313 с.

Лизун О.М. Картографія епіграветських пам'яток Житомирського Полісся // Археологія: спадок віків. Мат-ли Міжнар. Наук. конф. – К., 2011. – С. 46-51.

Манько В.А. Проблемы финального палеолита юга Украины // С.Н. Бибиков и первобытная археология. – Спб.: ИИМК РАН, 2009. – С. 151-164.

Нужний Д.Ю. Нові дані про пізній палеоліт Овруцького кряжу // Археометрія та охорона історико-культурної спадщини. – Вип. 2. – К.: НДІ ПОД, 1998. – С. 72-90.

Нужний Д.Ю. Пізньопалеолітичні пам'ятки південної Київщини та їх сезонна і господарча специфіка // Археологічні пам'ятки Фастівщини: проблеми дослідження і охорони / Науково-інформаційний бюлетень Прес-музей, №10-11. – Фастів, 2001. – С. 20-29.

Нужний Д.Ю. Розвиток мікролітичної техніки в кам'яному віці. Удосконалення зброї первісних мисливців. – К.: КНТ, 2008. – 308 с.

Нужний Д.Ю. Верхній палеоліт західної і північної України (техніко-типологічна варіабельність і періодизація). – К.: ФОП Філюк О., 2015. – 478 с.

Нужний Д.Ю., Ступак Д.В., Шидловський П.С. Верхньопалеолітична стоянка Семенівка 3 та особливості весняно-літніх поселень межирічської культури // Археологічний альманах, №9. – Донецьк, 2000. – С. 123-136.

Оленковський М.П. Кавказька складова у фінальному палеоліті та мезоліті Південної України. – Археологія. – №3. – 1996. – С. 74-85.

Пазинич В.Г. Подніпров'я в перигляціалі. Ч. 1. Зміни річкових систем. Супутник Київського географічного альманаху, Вип. 2. – К., 2004. – 156 с.

Пазинич В.Г. ТОР-5 геоморфологічних та палеогеографічних проблем України. – К.: Вік Принт, 2012. – 114 с.

Переверзєв С.В., Хоптинець І.М., Сорокун А.А. Стоянка Великий Дивлин 1 (скупчення Е) на Житомирщині // Кам'яна доба України: Збірка наук. статей. – Вип. 16. – К.: В-ць О. Філюк, 2015. – С. 126-143.

Сорокун А.А., Шидловський П.С. Исследования неолита Нижнего Подесенья // Археологические исследования в еврорегионе «Днепр» в 2012 г.: Международный научный ежегодник. – Гомель: ГГУ им. Скорины, 2013. – С. 188-195.

Ступак Д.В. Кам'яні комплекси верхньопалеолітичної стоянки Бужанка 2: використання сировини // Археологічний альманах, №9. – Донецьк, 2009. – С. 219-230.

Ступак Д.В., Хлопачев Г.А., Грибченко Ю.М., Комар М.С. Нова верхньопалеолітична стоянка Оболоння // Епіграветські пам'ятки Середнього Подніпров'я. Археологічний альманах, №31, – К.: Вид-ць О. Філюк, 2014. – С. 9-30.

Хлопачев Г.А. Абсолютный и относительный возраст стоянки Бугорок: естественно-научные и археологические данные // Епіграветські пам'ятки Середнього Подніпров'я. – Археологічний альманах, №31. – К.: В-ць О. Філюк, 2014. – С. 81-98.

Хоптинець І., Шидловський П. Розкопки пізньопалеолітичної стоянки Великий Дивлин І (скупчення Е) // Археологія: спадок віків: Мат-ли Міжнар. Наук. конф. – К., 2011. – С. 28-34.

Чалов Р.С., Завадский А.С., Панин А.В. Речные излучины. – М.: МГУ, 2004. – 371 с.

Шидловський П.С. «Мамонтові міграції» та сезонна адаптація населення Середнього Подніпров'я в добу верхнього палеоліту // Кам'яна доба України. – Вип. 7.– К.: Шлях, 2005. – С.73-77.

Шидловський П., Лизун О. Стоянка Великий Дивлин «Д» у контексті палеоліту Північної Житомирщини // Волинські історичні записки: Збірник наукових праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – Т.9. – С. 168-181.

Шидловський П.С., Лисенко С.Д., Кириленко О.С., Сорокун А.А., Пічкур Є.В. Первісна археологія Нижнього Подесення. – К., 2016.

Шидловський П.С., Прядко Д.Ю. Пізній палеоліт правобережжя Київського Подніпров'я // Археологія і давня історія України, №6. – К.: ІА НАН України, 2011. – С. 68-85.

Шидловський П.С., Хоптинець І.М. Пізньопалеолітичний комплекс Великий Дивлин на півночі Житомирщини // Кам'яна доба України: Збірник наук. статей. – Вип. 13. – К.: Шлях, 2010. – С. 179-198.

Nuzhnyy D. The Epigravettian variability of the Middle Dnieper River basin // Дослідження первісної археології в Україні (До 50-річчя відкриття палеолітичної стоянки Радомишль). Мат-ли наук. конф. – К.: Крвін Пресс, 2008. – С. 96-134.

Shydlovskyi P., Stupak D. The research of flint implements on Kyrylivska site // Наукові студії: Збірник наукових праць. – Вип. 8. Давні майстерні та виробництво у Вісло-Дніпровському регіоні. – Жешів; Львів-Винники : Апріорі, 2015. – С. 21-32.

Шидловський П.С., Лизун О.М.

Ландшафтні зміни в Київському Подніпров'ї на межі плейстоцену – голоцену: археологічні свідчення

Одне з найбільш важливих питань у вивченні стародавніх екологічних систем є визначення характеру змін, що відбулися під час переходу від пізнього плейстоцену до голоцену. Палеоекологічні дослідження передбачають вивчення взаємодії між трьома типами середовищ - фізичного, біотичного і соціального в різних хронологічних епохах. Виявлення безперервності або переривчастості в перехідні періоди можливе із залученням даних декількох суміжних дисциплін, в цьому випадку - первісної археології та палеогеографії.

Геологічні дані стверджують про наявність в пізньому плейстоцені сильного водотоку Пра-Дніпра, що живився від краю скандинавського льодовика, через північні допливи і долину Замглай (Чернігівська область), частково через Десну, ніс свої води широко розвиненою долиною Трубежу, сформував широку долину на південь від Канівських дислокацій, в місці злиття Росі та Росави і гирла Тясмину (Pazynych, 2004; 2012).

Палеонтологічні та археозоологічні дані стверджують, що територія Середнього Подніпров'я належить мамонтової зони, в якій мамонт грав роль основного компонента в комплексі травоїдних ссавців і був головним об'єктом полювання палеолітичних колективів. Стоянки з переважанням решток мамонта в культурному шарі, розташовані досить щільно в даному регіоні, за винятком великих площ, утворених долинами Трубежу, Дніпра і Десни. Більшість з цих стоянок належать граветській – 27-19 тисяч років ВР та епіграветській – 18-12 тисяч років ВР культурним традиціям. Деякі з них розташовані практично по периметру означеного регіону - на корінному березі Київського плато і високих терасах Десни, Трубежу та Супою. Це може вказувати на непридатність для проживання на територіях між Дніпром і Трубежем в пізньому плейстоцені, або на руйнування ділянок цього регіону природними чинникам.

Верхня межа культури мисливців на мамонта падає на 13000 років ВР що, насамперед, пов'язано зі зникненням основного об'єкту полювання. Різке зменшення стоянок на території Київського Подніпров'я в фінальному палеоліті фіксується наявністю всього трьох пам'яток з характерними низькими трапеціями і вістрями типу Федермессер (Великий Дивлин Е, Велика Бугаївка та Журівка) традиційно датованих в рамках 12–11000 ВР.

Заселення території між Дніпром і Трубежем стало можливим на межі пребореалу та бореалу, доказом чого є наявність мезолітичних стоянок Загай (зимівниківська) та Вигурівщина (кудлаївська), що генетично пов'язані з різними географічними регіонами Східної Європи. Це співпадає з утворенням меандрів і стариць Десни сучасного типу, що відбулося 9,8-9,5 тисяч років ВР.

Поширення мезолітичних пам'яток було можливим тільки після формування сучасної долини Дніпра, утвореної проривом Поліського озера, яке було розташоване в сучасному басейні Прип'яті в кінці плейстоцену. Зміна режиму водотоку через відступ скандинавського льодовика призвела до вивільнення великих мас алювіальних пісків і утворення заплавних формацій, які стали придатними для опанування населенням доби мезоліту-неоліту.

Shydlovskyi P.S., Lyzun O.M.

Landscape changes in Kyiv Dnieper region on the border of Pleistocene – Holocene : archaeological evidence

One of the most important issues in the study of ecological systems is to determine the nature of the changes that occurred during the transition from the Late Pleistocene to the Holocene. Paleoecological research involves the study of interaction between the three types of environments - physical, biotic and social in different chronological epochs. Detection of continuity or discontinuity of transitional periods is possible with involving the analysis of data of several related disciplines - in this case and prehistory archaeology and paleogeography.

Geological data claims the presence in the Late Pleistocene of strong watercourse of Pra-Dnieper, which was filled with water from the edge of Scandinavian glacier and fed from the northern tributaries, through Zamhlay valley (Chernihiv region), partially through Desna valley, through widely developed Trubizh valley and formed a wide floodplain south to Kaniv dislocations in the place of confluence of Ros and Rosava rivers and the mouth of Tiasmyn (Pazynych, 2004; 2012).

Paleontological and arheozoological data claim that the territory of the Middle Dnieper Region belongs to mammoth zone, in which mammoth played the role of the main component in a complex of herbivorous mammals and was the basic hunting object of palaeolithic groups. Sites with a prevalence of mammoth's remains in the cultural layer, including such basic camps with dwellings, built using bones of these animals, like Mezhyrich, Dobranychivka, Hintsi, Mizyn, located quite tightly in the defined region, except large areas formed by Trubizh, Dnieper and Desna valleys. The majority of these sites belong to Gravettian - 27-19 thousand years BP and Epigravettian – 18-12 thousand years BP culture traditions. Some sites are located almost on the perimeter of the defined area – on the native shore of Kiev plateau and high terraces of Desna, Trubizh and Supii. This may indicate unfitness for habitation in the land between the Dnieper and Trubizh rivers, in Late Pleistocene, or the destruction of sites of this region by natural factors.

The upper limit of mammoth-hunters culture falls on the 13 thousand years BP and is associated primarily with the disappearance of the main object of hunting. The sharp decrease of the sites on the territory of Kyiv Dnieper Region in the Final Paleolithic is recorded with the presence of only three sites with characteristic low trapeze and federmesser-type points (Velykyi Dyvlyn E, Velyka Buhayivka and Zhurivka) traditionally dated in frames 12–11 thousands B.P.

The occupation of the territory between Dnieper and Trubizh rivers was on the bound of Preboreal and Boreal, proof of which are Mesolithic sites: Zahai (Zymivnyky culture, 10100-9300 B.P.) and Vyhurivschyna (Kudlaivka culture, 9500-8300 B.P.) that genetically associated with different geographical regions of Eastern Europe. This coincides with the formation of meanders and oxbow of Desna river of a modern type that occurred 9,8-9,5 thousand years BP.

The spread of the sites in Mesolithic was possible only after the formation of the modern Dnieper River valley, formed by the breakthrough of Poliske Lake, which was located in the modern basin of Prypiat river at the end of the Pleistocene. According to L. Zalizniak this breakthrough happened in Rauniss, approx. 13,5 thousand years BP (Zalizniak, 2009, 28). Changing in regime of the river drain due to the retreat of the Scandinavian glacier has led to changes in the nature of river's meanders and release of large masses of alluvial sand, floodplain formations of which were suitable for the accommodation of Mesolithic-Neolithic population.

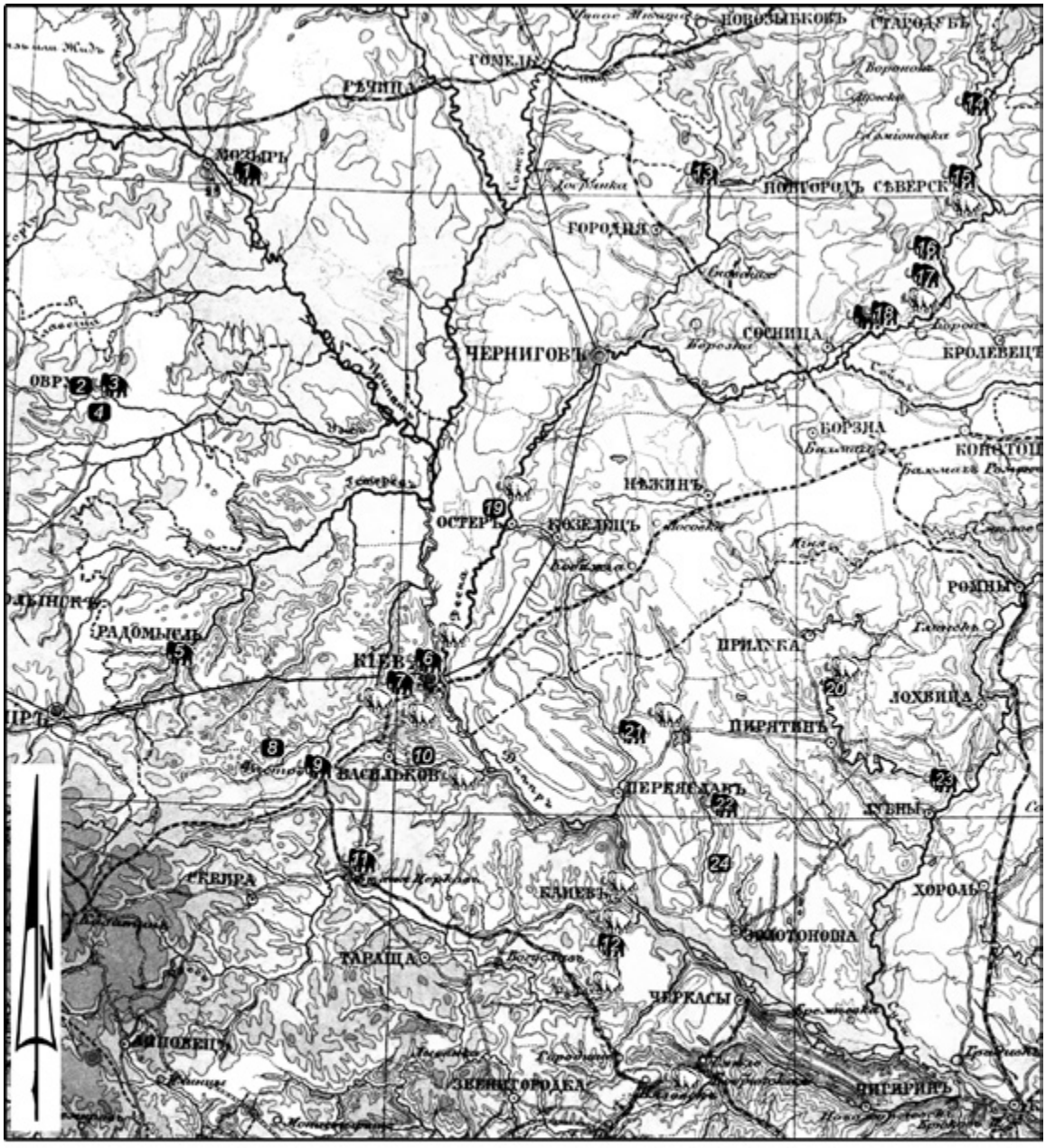

Рис. 1. Пізньопалеолітичні пам'ятки Середнього Подніпров'я.

Fig. 1. Upper Palaeolithic sites of Middle Dnieper Region: *1 – Yurovichi; 2 – Zbranky, Sholomky; 3 – Dovhynychi; 4 – Vel. Dyvlyn; 5 – Radomyshl; 6 – Kyrylivska; 7 – Karavaievi Dachi; 8 – Suschanka; 9 – Fastiv; 10 – Vel. Buhaivka; 11 – Olexandria; 12 – Mezhyrich; 13 – Kliusy; 14 – Pushkari, Bugorok; 15 – Novhorod-Siverska; 16 – Chulativ; 17 – Mizyn; 18 – Buzhanka, Obolonnia; 19 – Karpylivka-Radovnytsia; 20 – Zhuravka; 21 – Semenivka; 22 – Dobranychivka; 23 – Hintsi; 24 - Bezpalche.*

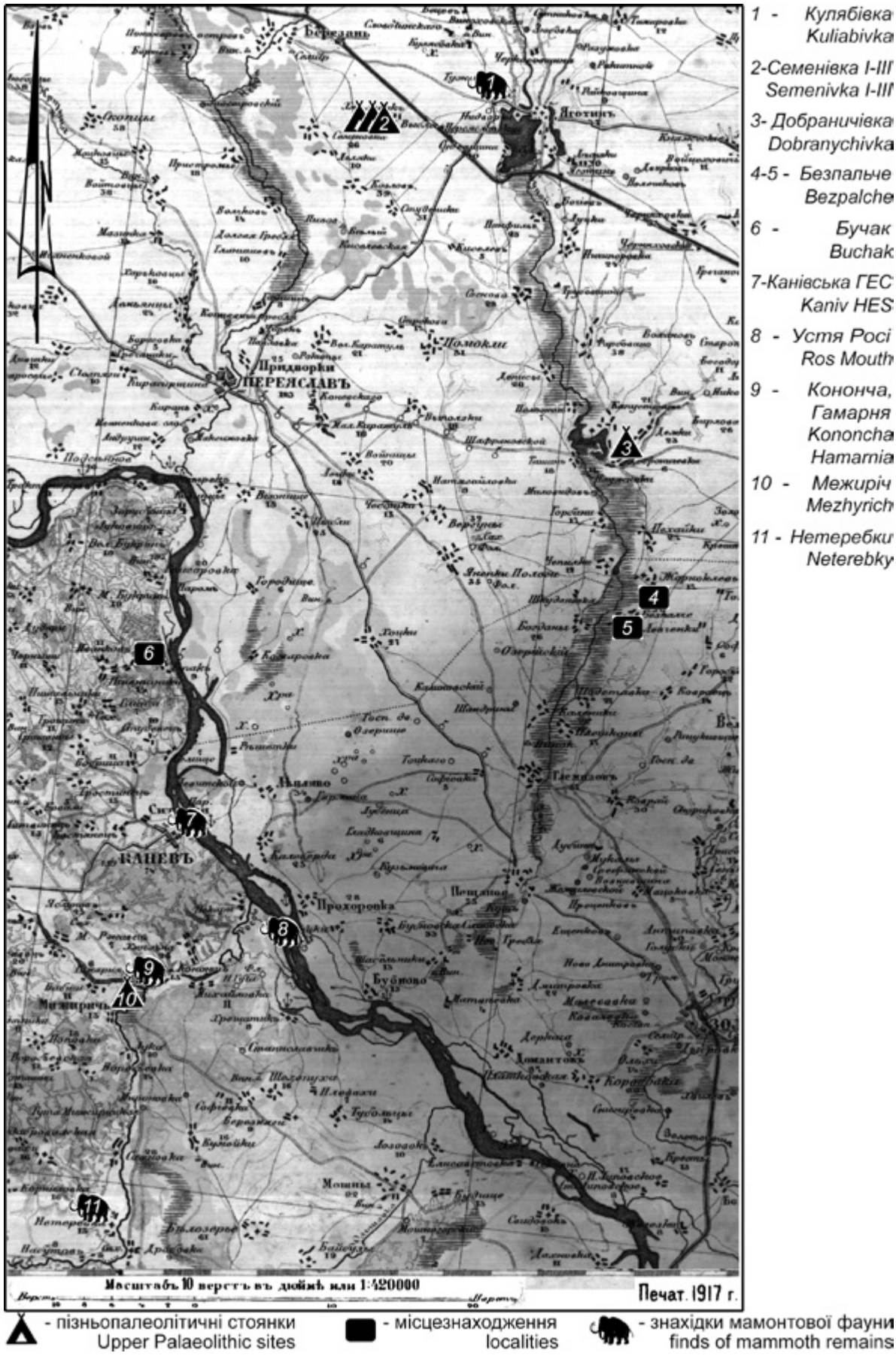

Рис. 2. Пізньоплейстоценові місцезнаходження Канівського Подніпров'я.
Fig. 2. Late Pleistocene localities of Kaniv Dnieper Region.

ISSN 2519-4542

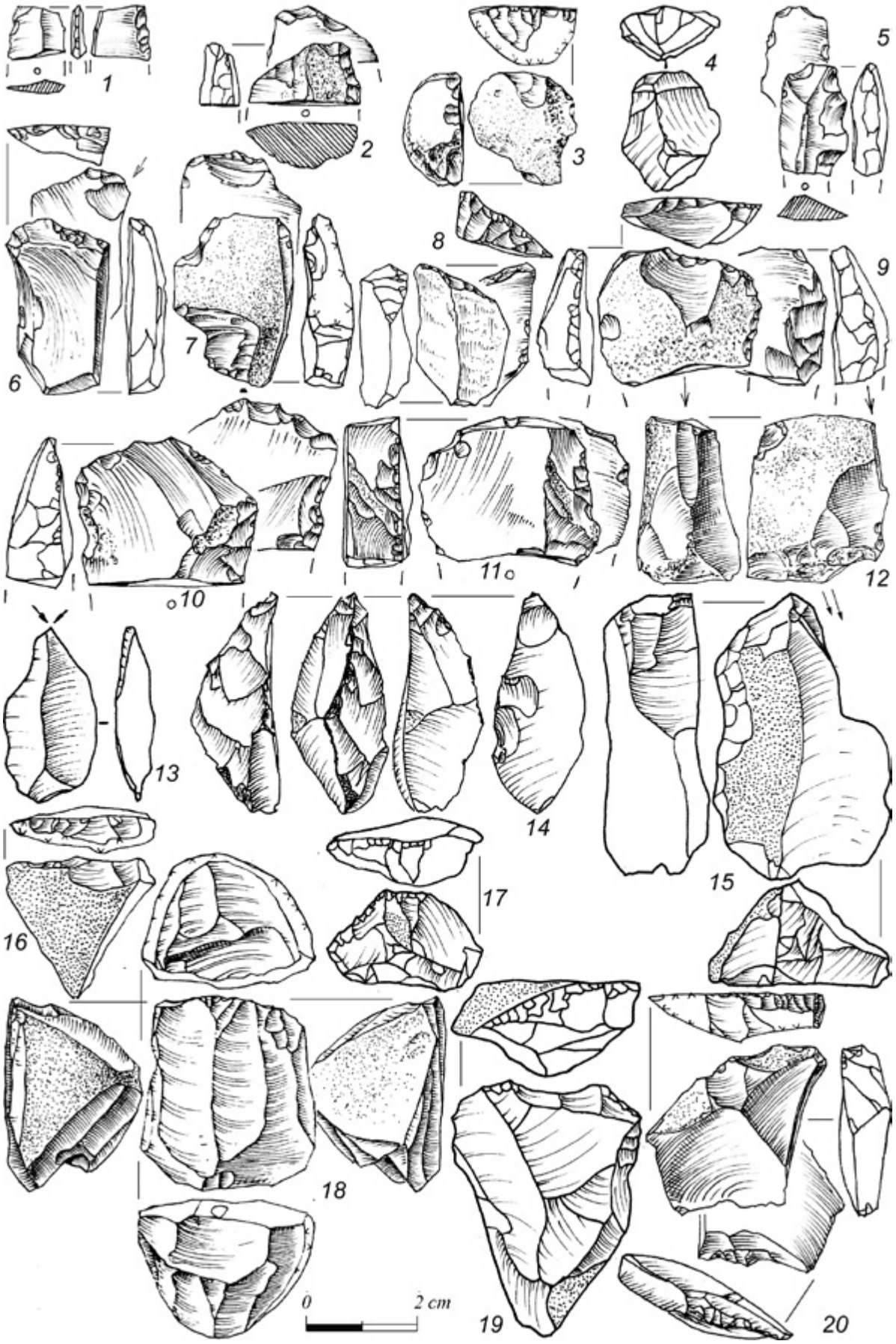

Рис. 3. Безпальче-Шлях. Крем'яний інвентар.
Fig. 3. Bezpalche-Shliakh. Lithic assemblage.

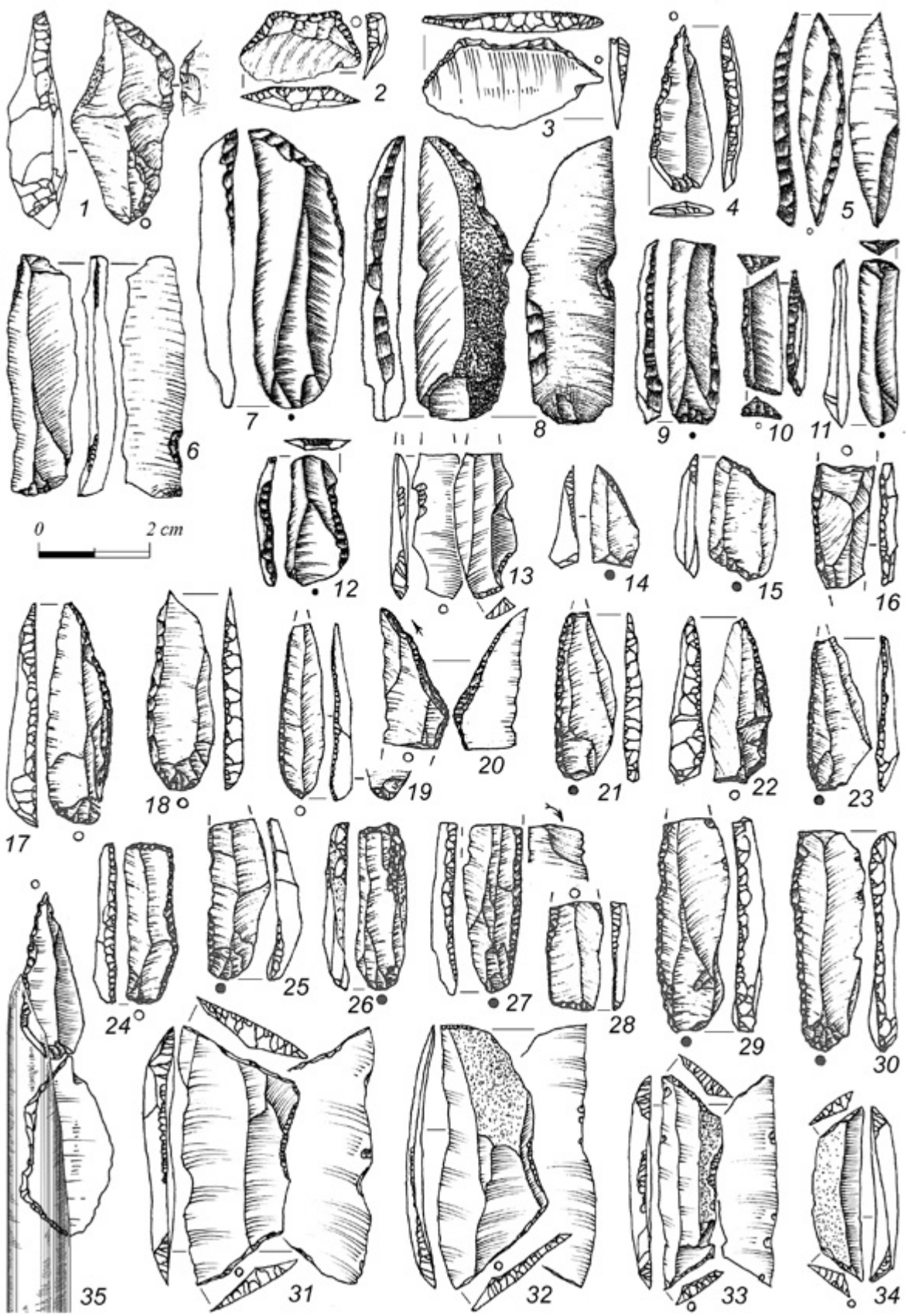

Рис. 4. Мікроінвентар фінальнопалеолітичних стоянок Подніпров'я: *1-2* – Вел. Бугаївка; *3-13* – Вел. Дивлин E; *14-30* – Журавка; *31-34* – Осокорівка (шар 3В); *35* – реконструкція кріплення мікролітів (*1-2, 14-30* – за: *Нужний, 2008*; *5-12* – за: *Переверзєв, Хоптинець, Сорокун, 2015*).

Fig. 4. Microlithic assemblage of Final Palaeolithic sites of Dnieper Region: *1-2* – Vel. Buhaivka; *3-13* – Vel. Dyvlyn E; *14-30* – Zhuravka; *31-34* – Osokorivka (layer 3V); *35* – reconstruction of fastening of microliths (*1-2, 14-30* – after: *Nuzhnyi, 2008*; *5-12* – after: *Pereverziev, Hoptynets, Sorokun, 2015*).

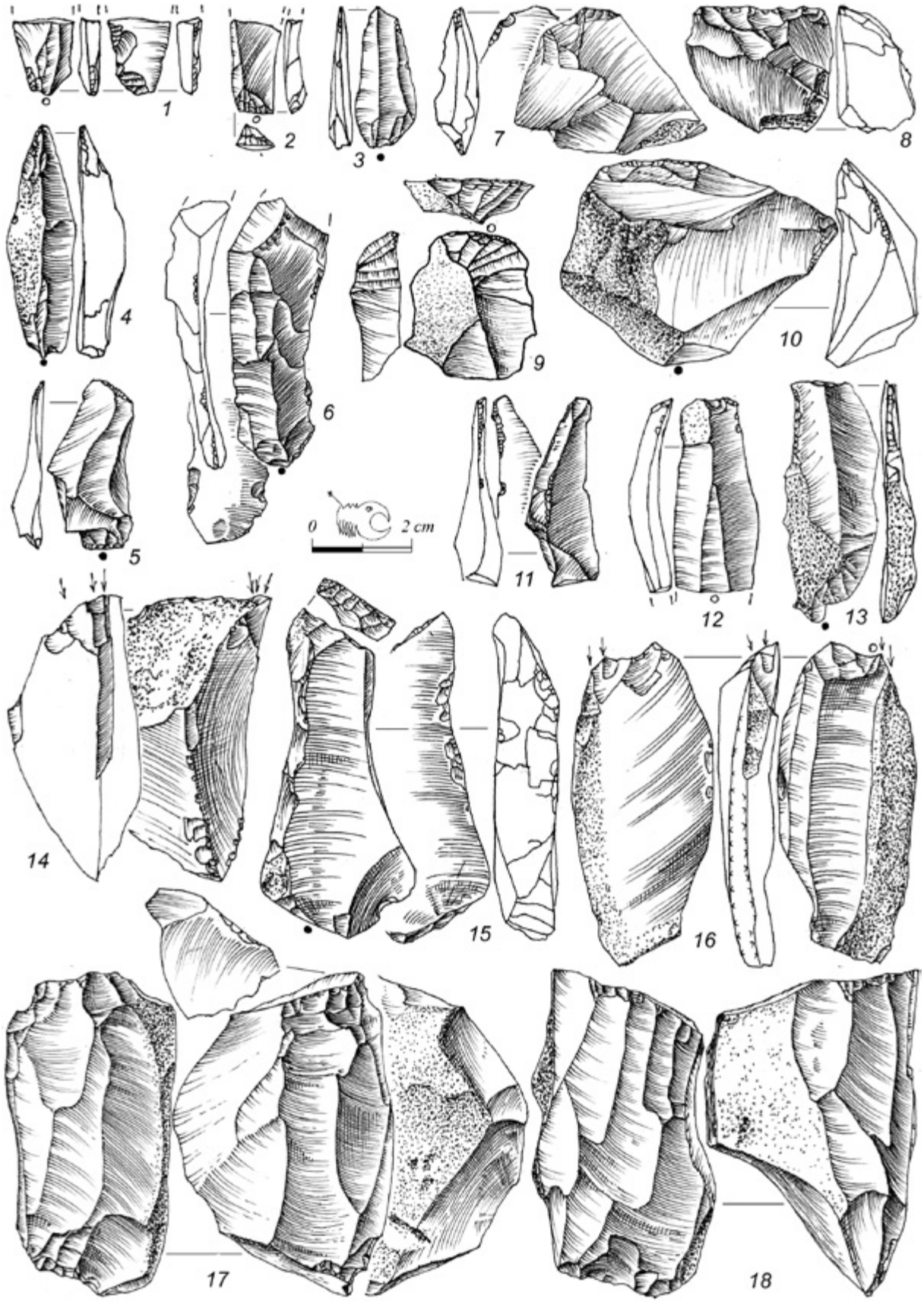

Рис. 5. Вел. Дивлин Д. Крем'яний інвентар.
Fig. 5. Velykyi Dyvlyn D. Lithic assemblage.

ВІД ВИДАВЦЯ

Громадська організація «**Центр палеоетнологічних досліджень ім. Хв. Вовка**» – це група дослідників: аспірантів, студентів і людей з науковим ступенем, що об'єдналися для вирішення наукових, освітніх і пам'яткоохоронних проблем в сучасних археологічній, антропологічній, етнологічній та інших суміжних науках.

Центр засновано та діє на основі добровільності, рівності його членів, самоврядування, взаємодопомоги та співпраці; виборності та підзвітності управління, прозорості у своїй роботі. Центр співпрацює з дослідними інститутами, освітніми та культурними установами, громадськими організаціями, які зацікавлені в археологічних та антропологічних дослідженнях

Основними завданнями Центру є:

– задоволення та захист наукових, соціальних, культурно-освітніх та економічних інтересів його членів, створення умов для їх професійної та творчої діяльності і розвитку;

– сприяння розвитку археологічної і антропологічної науки в Україні, проведення польових і камеральних досліджень в галузі вивчення доісторичної епохи території України;

– налагодження міжнародної співпраці в галузі антропології та археології та їх подальший розвиток;

– сприяння практичному здійсненню програм і проектів, спрямованих на охорону, дослідження, використання та реставрацію пам'яток та об'єктів археологічного спадку України, особливо тих, яким загрожує знищення під впливом природних або антропогенних факторів;

– публікація результатів наукових досліджень;

– підвищення ролі і авторитету археологічної і антропологічної науки в українському суспільстві.

Виходячи з того, що Україна перебуває не лише в стані економічної і політичної кризи, а й кризи інститутів гуманітарної науки, громадські наукові товариства виступатимуть незалежними дослідницькими центрами в майбутньому. Такі організації об'єднують учасників не за принципами структурної належності та системою підзвітності, а за колом спільних наукових інтересів та колективним вирішенням поставлених наукових завдань. Виходячи з позиції, що інвестиції в гуманітарне знання та освіту є інвестиціями в майбутнє, з позиції, що зневага до досліджень в галузі історії розвитку людини та її культури призводить до ще глибшої дегуманізації суспільства, власною діяльністю члени Центру констатують необхідність розвитку цих знань та їх популяризацію, особливо у сучасний, кризовий момент.

Тому, метою Центру є об'єднання зусиль представників молодого покоління вчених, задля проведення комплексних досліджень давніх людських спільнот. вирішуючи такі завдання:

– Подолання дискретності сучасної науки, що затиснена в рамки офіційних установ і через високу спеціалізацію досліджень стає все більш ізольованою від суспільства. Палеоетнологічний підхід передбачає комплексність підходу до вивчення історичних явищ з використанням методів природничих та гуманітарних наук (археологія, етнологія, палеогеографія, геологія, екологія тощо).

– Проведення комплексних досліджень давніх суспільств з метою розкриття взаємостосунків людських спільнот між собою та з оточуючим середовищем на різних етапах історичного розвитку. Основними джерелами таких досліджень є аналіз решток життєдіяльності давніх суспільств в зв'язку з етнографічними спостереженнями та вивченнями давніх екологічних систем.

– Слідування принципам наукової етики в процесі досліджень, що передбачає суцільне неприйняття догматизму, ідеологізації, авто-

ритаризму і фальсифікації фактів. Натомість в пріоритет ставляться принципи колективізму, універсалізму, безкорисності та перевірки висновків.

– Розробка нових ідей та поглядів на сучасне суспільство, через вивчення історії його становлення.

– Організація друкованого і Інтернет видання для висвітлення наукових досягнень.

Згідно переконань учасників Центру, що будь-який етнос репрезентує себе через власну культурну спадщину, відображену не лише в формі усних і письмових пам'яток попередніх поколінь, а й в матеріалізованих рештках життєдіяльності:

– збереження культурної спадщини є однією з найголовніших вимог сучасного цивілізованого світу, адже без суспільної пам'яті немає суспільного буття. Популяризація культурної спадщини – потужний чинник формування свідомості незалежного і повноцінного європейського народу.

Виходячи з позиції єдності теорії та практики, Центр ставить перед собою завдання:

– популяризації знань, що стосуються об'єкту досліджень, через організацію наукових конференцій, виставок, публічних семінарів, друкованих видань;

– організація вільного доступу до результатів діяльності Центру через мережу Інтернет;

– активно долучатись до процесу охорони культурної та природної спадщини на території України як через безпосередню участь (виготовлення первинної пам'ятко– та природоохоронної документації тощо), так і через співпрацю з державними адміністраціями, науковими та іншими громадськими організаціями.

На противагу вузькому заполітизованому націоналізму, що оперує міфологізованими подіями та особистостями, ми протиставляємо дійсний патріотизм, що базується на пошані до власної природної та культурної спадщини. Об'єктивне дослідження давньої історії людства разом з охороною культурного та природного середовища – основні вектори діяльності Центру.

FROM PUBLISHER

Non governmental Organization «**Th. VOVK CENTER FOR PALEOETHNOLOGICAL RESEARCH**» is association of scientists, Ph.D. students and students who with the aim of solving the scientific, educational and heritage protection problems in the areas of contemporary archaeology, anthropology, ethnology and other related sciences are united.

Center was founded and based on a voluntary basis, equality of the members, self-government, legitimacy, mutual aid and cooperation, electivity and accountability of governance, clearness in work. The Center collaborates with research institutions, institutions of culture and education, public organizations that interested in archaeological and anthropological research.

The main goals of the Center are:

– protection of scientific, social, cultural, educational and economic interests of its members, to create conditions for their professional and creative activities and development;

– promotion of archaeological and anthropological science in Ukraine, organize field and office research in the study of the prehistoric period of Ukraine;

– establishing international cooperation in the area of anthropology and archeology;

– implementation of programs and projects aimed to protect and research monuments and sites of the archaeological heritage of Ukraine, especially those threatened by natural and anthropogenic factors;

– publication of research results;

– increase the role and authority of the archaeological and anthropological sciences in Ukrainian society.

Considering that Ukraine is not only in the situation of economic and political crisis but also crises of institutions of humanitarian sciences, public scientific societies would become independent research centers. Such organizations unite participants not by principles of structural belonging and system of accountability, but with the general scientific interests and collective solution of the set scientific tasks. Based on the position, that investments in humanitarian knowledge and education are investments in the future, that neglecting the studies of the history of development of human and culture leads to deeper dehumanization of society, members of the Center state the necessity of development and popularization of this knowledge, especially in the moment of current crisis.

That is why, the aim of the Center is to combine efforts of the young generation of scientists, for realization of complex studies of ancient human societies, resolving such issues:

– Overcoming discreteness in modern science, which caught in the official institutions and because of the high specialization of research is becoming increasingly isolated from society. Because of this, paleoetnology provides an integrated approach to the study of historical events using the methods of natural sciences and humanities (archaeology, paleogeography, ethnology, geology, ecology, etc.).

– Carry out complex studies of ancient societies to demonstrate relationships between human communities and with the environment at different stages of historical development. The main source of such research is the analysis of the remains of ancient vital activity in societies with the relation to ethnographic observations and study of ancient ecosystems.

– Following the principles of research ethics in studies, which provides a complete rejection of dogmatism, indoctrination, authoritarianism and falsification of facts. Instead, in priority are the principles of teamwork, universalism, unselfishness and verification of the findings.

– Development of new ideas and views on modern society through the study of the history of its formation.

– Organization of printed and online publications to overview scientific achievements.

According to beliefs of the members of our Centre, any ethnic group represents itself through its cultural heritage, reflected not only in the form of oral and written monuments of previous generations but also in materialized remains of vital activity:

– Preservation of cultural heritage is one of the main requirements of the modern civilized world because there is no social life without social memory. Promotion of the cultural heritage is a powerful factor which forms a consciousness of independent and complete European nation.

From the position of the unity of theory and practice, the Center aims to:

– Promote the knowledge regarding the research object, through the organization of scientific conferences, exhibitions, public seminars and publications.

– Provide free access to the results of the Center's activity via the Internet.

– Be actively involved in the process of protection of cultural and natural heritage in the territory of Ukraine through direct participation (production of primary heritage and environmental protection documentation, etc.) and in cooperation with state administration, scientific and other non-governmental organizations.

In contrast to the narrow politicized nationalism that operates by mythological events and personalities, we stand for the true patriotism, based on respect for our own natural and cultural heritage. An objective study of ancient history with the protection of the cultural and natural environment are the main vectors of the Center's activity.

СПИСОК АВТОРІВ / LIST OF AUTHORS

Beidyk Olexandr O.	Doctor of Geographical Sciences; Professor, Department of Country Studies and Tourism, The Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
Бейдик Олександр Олексійович	Доктор геогр. наук, професор кафедри країнознавства та туризму географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ
Bondar Ksenia M.	Senior researcher, SEI "Institute of Geology", Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv
Бондар Ксенія	Ст.наук. співроб., ННІ «Інститут геології» Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ ks_bondar@ukr.net
Brunner Mirco	PhD student of Institute of Archaeological Sciences, Department of Prehistoric Archaeology, University of Bern, Bern (Switzerland)
Брюннер Мірко	Аспірант Інституту археологічних досліджень відділу первісної археології, Бернський університет, Берн (Швейцарія)
Chkhatarashvili Guram	Research worker, Department of Stone Age, Batumi Archaeological Museum; Phd student at Batumi Shota Rustaveli State University, Batumi (Georgia)
Чхатарашвілі Гурам	Науковий працівник, Відділ кам'яної доби, Археологічний музей Батумі, Аспірант, Батумський Державний Університет імені Шота Руставелі, Батумі (Грузія) gurami.chxa87@yahoo.com
Demay Laëtitia	PhD student Department of Prehistory, University of Liège (Belgium). Department of Prehistory, National Museum of Natural History, Paris (France)
Демей Летиція	Аспірантка відділу преісторії, Університет м. Льєж (Бельгія). Відділ праісторії, Національний музей природничої історії, Париж (Франція) ldemay@mnhn.fr
Demchenko Olga V.	Leading specialist of the Department of archeology and ethnology of Ukraine, Faculty of History, I.Mechnikov Odessa National University
Демченко Ольга Володимирівна	Провідний фахівець кафедри археології та етнології України Історичного факультету Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, Одеса olya.demchenko@mail.ru
Dudnik Diana V.	Bachelor student, Historical Faculty, Taras Shevchenko National University of Kyiv
Дудник Діана Валентинівна	Студентка історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка dydnik11@meta.ua
Hafner Albert	Director of Institute of Archaeological Sciences, Department of Prehistoric Archaeology, University of Bern, Bern (Switzerland)
Хафнер Альберт	Директор Інституту археологічних досліджень відділу первісної археології, Бернський університет, Берн (Швейцарія) albert.hafner@iaw.unibe.ch
Karmazynenko Serhij P.	PhD, senior researcher, Department of Paleogeography, Institute of Geography NAS Ukraine, Kyiv
Кармазиненко Сергій Петрович	К. геогр. наук, старший науковий співробітник відділу палеогеографії Інституту географії НАН України karmazinenko@mail.ru
Khlopachev Gennadyi A.	Chair of Department, Department of Archaeology, Peter the Great Museum of Anthropology and Ethnography (Kunstkamera), Saint-Petersburg (Russia)
Хлопачев Генадій Олександрович	К.і.н., завідуючий відділом археології Музею антропології і етнографії ім. Петра Великого (Кунсткамера) С.Петербург (Росія) gak@pochta.ru

Krotova Oleksandra	Doctor, Senior researcher, Department of Archaeology of Stone Age, Institute of Archaeology NAS Ukraine, Kyiv
Кротова Олександра Олександрівна	Д.і.н., старший науковий співробітник відділу археології кам'яної доби Інституту археології НАН України, Київ okrotova@ukr.net
Kushnir Anatolii S.	Junior scientific researcher, Department of Paleogeography, Institute of Geography NAS Ukraine, Kyiv
Кушнір Анатолій Степанович	Молодший науковий співробітник відділу палеогеографії Інституту географії НАН України kushnir.paleogeo@gmail.com
Laabs Julian	PhD student of Institute of Archaeological Sciences, Department of Prehistoric Archaeology, University of Bern, Bern (Switzerland)
Лаабс Джуліан	Аспірантка Інституту археологічних досліджень відділу первісної археології, Бернський університет, Берн (Швейцарія)
Lastivka Natalya	Bachelor of the Department of Archaeology and Museum Studies, Historical Faculty, Taras Shevchenko National University of Kyiv
Ластівка Наталя	Бакалавр кафедри археології та музеєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Lazaruk Iryna A.	Master, Department of Country Studies and Tourism, The Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv
Лазарук Ірина Анатоліївна	Магістр, кафедра країнознавства та туризму, географічний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ ira_lazaruk@mail.ru
Lysenko Sergey D.	PhD, senior research worker, Department of the Archaeology of Chalcolithic – Bronze Age, Institute of Archaeology NAS Ukraine, Kyiv
Лисенко Сергій Дмитрович	К.і.н., старший науковий співробітник відділу археології енеоліту – бронзового віку ІА НАН України, Київ suraganga@yandex.ru
Lyzun Oleksii M.	PhD student, Department of Archaeology and Museum Studies, Historical Faculty, Taras Shevchenko National University of Kyiv
Лизун Олексій Миколайович	Аспірант кафедри археології та музеєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка oleksii.lyzun@gmail.com
Manko Valerij O.	PhD, Senior researcher, Department of the Crimean Archaeology, Institute of Archaeology NAS Ukraine, Kyiv
Манько Валерій Олександрович	к.і.н., старший науковий співробітник , відділ археології Криму Інституту археології НАН України, Київ valery_manko@yahoo.com
Matviishyna Zhanna M.	Doctor of Geographical Sciences, Prof., Dean of Department of Paleogeography, Institute of Geography NAS Ukraine, Kyiv
Матвіїшина Жанна Миколаївна	Д. геогр. н., проф., Завідувач відділу палеогеографії Інституту географії НАН України, Київ
Mykhailova Natalia	Research worker, Institute of Archaeology, National Acadtmy of Science of Ukraine, Kyiv
Михайлова Наталія	Науковий співробітник Інституту археології Національної академії наук України, Київ
Parhomenko Olexandr G.	PhD, Head of Department of Geography, Taras Shevchenko Chernihiv National pedagogical University, Chernihiv
Пархоменко Олександр Григорович	к.геогр.н., завідувач кафедри географії Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, Чернігів
Patou-Mathis Marylène	PhD, CNRS Research director, Department of Prehistory, National Museum of Natural History, Paris (France)
Patу-Mamic Марілен	PhD, CNRS дослідницький директор відділу Праісторії, Національний музей природничої історії, Париж (Франція) patmath@mnhn.fr

Péan Stéphane ***Пеан Стефан***	PhD, University lecturer, Department of Prehistory, National Museum of Natural History, Paris (France) PhD, університетський лектор відділу преісторії Національного музею природничої історії, Париж (Франція) stpean@mnhn.fr
Pichkur Yevgen V. ***Пічкур Євген Вікторович***	Scientific researcher, Department "Archaeological Museum", Institute of Archaeology NAS Ukraine, Kyiv Науковий співробітник відділу «Археологічний музей» Інституту археології НАН України, Київ pichkur_e@ukr.net
Pistruil Igor V. ***Піструіл Ігор Володимирович***	PhD, Research Officer, Odessa Archaeological Museum of NAS Ukraine, Odesa К.і.н., науковий співробітник Одеського археологічного музею НАН України,Одеса pistruiligor@ukr.net
Radomskyi Ivan S. ***Радомський Іван Сергійович***	PhD student, Department of Archaeology and Museum Studies, Historical Faculty, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv Аспірант кафедри археології та музеєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ radomskijvano1812@gmail.com
Ryzhov Serhii M. ***Рижов Сергій Миколайович***	PhD, Associate professor, Department of Archaeology and Museum Studies, Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv К.і.н., Доцент кафедри археології та музеєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ arch@univ.kiev.ua
Sablin Mikhail V. ***Саблін Михайло***	PhD, Senior scientist, Zoological Institute of the Russian Academy, Saint-Petersburg (Russia) К.і.н., старший науковий співробітник Зоологічного інституту РАН, С.-Петербург (Росія) msablin@yandex.ru
Shydlovskyi Pavlo S. ***Шидловський Павло Сергійович***	PhD, Associate professor, Department of Archaeology and Museum Studies, Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv К.і.н., Доцент кафедри археології та музеєзнавства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ pav.shy@gmail.com
Smyntyna Olena V. ***Сминтина Олена Валентинівна***	Doctor of Sciences in History, Full Professor, Head of Department of Archaeology and Ethnology of Ukraine, Faculty of History of Odessa National I.I. Mechnikov University, Odesa Д.і.н., професор, зав. кафедрою археології та етнології України історичного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, Одеса smyntyna_olena@onu.edu.ua
Snizhko Iryna A. ***Сніжко Ірина Анатоліївна***	Docent, Ukrainian State University of Railway Transport, Kharkiv Доцент Українського державного університету залізничного транспорту, Харків isnizhko@mail.ru
Telizhenko Serhij A. ***Теліженко Сергій Анатолійович***	Institute of Archaeology NAS of Ukraine, Lutsk Інститут археології НАН України, Луцьк telizharh@hotmail.com
Tymofeieva Zhdana ***Тимофеєва Ждана***	1st rang geologist DGP "Ukrgeophisics", Kyiv геолог 1 кат. ДГП «Укргеофізика», Київ
Yanish Yevhenia ***Яніш Євгенія***	I. Shmalgauzen Institute of Zoology NAS Ukraine, Kyiv Інститут зоології ім. І.І.Шмальгаузена НАН України, Київ